תנ״ך · ראשונים · רש״י · נביאים

רש"י על זכריה

רש״י

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רש"י על זכריה

רש״י

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רשי-על-זכריה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 6
פסוק א 6
פסוק ב 6
פסוק ה 6
פסוק ח 6
פסוק ט 6
פסוק י 6
פסוק יב 7
פסוק יג 7
פסוק יד 7
פסוק טו 7
פסוק טז 7
פרק ב 7
פסוק ב 7
פסוק ג 7
פסוק ד 7
פסוק ה 7
פסוק ז 8
פסוק ח 8
פסוק ט 8
פסוק י 8
פסוק יא 8
פסוק יב 8
פסוק יג 8
פסוק טו 8
פסוק טז 8
פסוק יז 8
פרק ג 9
פסוק א 9
פסוק ב 9
פסוק ג 9
פסוק ד 9
פסוק ה 9
פסוק ו 9
פסוק ז 9
פסוק ח 10
פסוק ט 10
פרק ד 10
פסוק ב 10
פסוק ג 10
פסוק ד 11
פסוק ו 11
פסוק ז 11
פסוק ט 11
פסוק י 11
פסוק יא 12
פסוק יב 12
פסוק יד 12
פרק ה 12
פסוק א 12
פסוק ג 12
פסוק ה 13
פסוק ו 13
פסוק ז 13
פסוק ח 13
פסוק ט 13
פסוק יא 13
פרק ו 14
פסוק א 14
פסוק ב 14
פסוק ג 14
פסוק ה 14

פסוק ו 15
פסוק ז 15
פסוק ח 15
פסוק י 15
פסוק יב 15
פסוק יג 15
פסוק יד 15
פסוק טו 16
פרק ז 16
פסוק ב 16
פסוק ג 16
פסוק ה 16
פסוק ו 16
פסוק ז 16
פסוק יב 16
פסוק יג 16
פסוק יד 16
פרק ח 17
פסוק ב 17
פסוק ד 17
פסוק ו 17
פסוק ט 17
פסוק יד 17
פסוק טז 17
פסוק יז 18
פסוק יט 18
פסוק כג 18
פרק ט 18
פסוק א 18
פסוק ב 18
פסוק ג 19
פסוק ד 19
פסוק ה 19
פסוק ו 19
פסוק ז 19
פסוק ח 20
פסוק ט 20
פסוק י 20
פסוק יא 20
פסוק יב 20
פסוק יג 21
פסוק יד 21
פסוק טו 21
פסוק טז 21
פסוק יז 21
פרק י 22
פסוק א 22
פסוק ב 22
פסוק ג 22
פסוק ד 22
פסוק ה 22
פסוק ו 22
פסוק ח 23
פסוק ט 23
פסוק י 23
פסוק יא 23
פרק יא 23
פסוק א 23
פסוק ב 23
פסוק ג 23
פסוק ד 24
פסוק ה 24
פסוק ז 24
פסוק ח 24

פסוק ט 25
פסוק י 25
פסוק יא 25
פסוק יב 25
פסוק יג 26
פסוק יד 26
פסוק טו 26
פסוק טז 26
פסוק יז 27
פרק יב 27
פסוק א 27
פסוק ב 27
פסוק ג 27
פסוק ד 28
פסוק ה 28
פסוק ו 28
פסוק ז 28
פסוק ח 28
פסוק ט 28
פסוק י 28
פסוק יא 29
פסוק יב 29
פסוק יג 29
פסוק יד 29
פרק יג 29
פסוק א 29
פסוק ב 29
פסוק ד 30
פסוק ה 30
פסוק ו 30
פסוק ז 30
פסוק ח 30
פסוק ט 30
פרק יד 31
פסוק א 31
פסוק ב 31
פסוק ג 31
פסוק ד 31
פסוק ה 31
פסוק ו 31
פסוק ז 32
פסוק ח 32
פסוק ט 32
פסוק י 32
פסוק יא 33
פסוק יב 33
פסוק יג 33
פסוק יד 33
פסוק טו 33
פסוק טז 33
פסוק יז 33
פסוק יח 33
פסוק כ 34
פסוק כא 34

פרק א

פסוק א

נְבוּאַת זְכַרְיָה סְתוּמָה הִיא מְאֹד, כִּי יֵשׁ בָּהּ מַרְאוֹת דּוֹמוֹת לַחֲלוֹם הַנִּתָּן לְפִתְרוֹן, וְאֵין אָנוּ יְכוֹלִים לַעֲמֹד עַל אֲמִתַּת פִּתְרוֹנוֹ עַד יָבֹא מוֹרֶה צֶדֶק (הושע י:יב). וּלְפִי הַיְכֹלֶת אָתֵּן לֵב לְיַשֵּׁב הַמִּקְרָאוֹת אֶחָד אֶחָד מִן הַפִּתְרוֹנוֹת הַדּוֹמוֹת לוֹ, וְאַחַר פִּתְרוֹנוֹת שֶׁל יוֹנָתָן:

בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי. קֹדֶם שֶׁהִתְחִילוּ לַחֲזוֹר וְלִבְנוֹת בַּמְּלָאכָה, שֶׁהֲרֵי בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הִתְחִילוּ בָּהּ:

פסוק ב

עַל אֲבוֹתֵיכֶם. שֶׁבְּדוֹר חֻרְבַּן הַבַּיִת:

פסוק ה

אֲבוֹתֵיכֶם אַיֵּה הֵם. רְאוּ שֶׁלְּקוּ מַכָּה רָעָה בָּרָעָב בַּחֶרֶב וּבַשֶּׁבִי:

וְהַנְּבִיאִים הַלְעוֹלָם יִחְיוּ. וְאִם תֹּאמַר: אַף הַנְּבִיאִים אַיֵּה הֵם, הֲרֵי מֵתוּ? אֲנִי מֵשִׁיב לָכֶם: וְכִי הַנְּבִיאִים הָיָה לָהֶם לְעוֹלָם לִחְיוֹת? אַף סוֹפָן מוֹכִיחַ כִּי אֱמֶת הָיָה דִּבְרֵיהֶם, שֶׁכָּל דְּבָרַי וְחֻקַּי גְּזֵרוֹת פֶּרָעְנוּתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת עֲבָדַי הַנְּבִיאִים עֲלֵיכֶם, **הֲלֹא הִשִּׂיגוּ אֲבוֹתֵיכֶם.**

פסוק ח

רָאִיתִי הַלַּיְלָה וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ בְּאַגָּדַת חֵלֶק (סנהדרין צג.), אַךְ אֵין סֵדֶר הַפָּרָשָׁה וְהַלָּשׁוֹן מִתְיַשֵּׁב בּוֹ:

וְהִנֵּה אִישׁ. מַלְאָךְ:

עַל סוּס אָדֹם. רֶמֶז הוּא לְפָרַע מִכַּשְּׁדִּים מִמָּדַי וּפָרַס בַּחֶרֶב וּבַדָּם, כְּמוֹ שֶׁהוּא אוֹמֵר כָּאן "וְקֶצֶף גָּדוֹל אָנִי קֹצֵף עַל הַגּוֹיִם":

וְאַחֲרָיו סוּסִים אֲדֻמִּים וְגוֹ'. מוּכָנִים לִשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם, וְיֵשׁ בָּהֶם מִינֵי צְבָעִים הַרְבֵּה, וְשֶׁבַח הוּא לוֹ. **שָׂרֹקִים.** לֹא יָדַעְתִּי מַה צֶּבַע הוּא, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "קְוָוחִין":

בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר בַּמְּצוּלָה. בֵּין אִילָנֵי דְּהַדַּסַּיָּא דִּבְבָבֶל (סנהדרין צג.):

פסוק ט

וָאֹמַר. לַמַּלְאָךְ אֶחָד אֲשֶׁר הָיָה מַרְאֶה אוֹתִי כָּל זֹאת **מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי.** וְהוּא הָרוֹכֵב עַל סוּס אָדֹם (זכריה א:ח):

פסוק י

לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ. לִרְאוֹת אֶת שַׁלְוַת הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת:

פסוק יב
וַיַּעַן מַלְאַךְ ה'. הוּא הַדּוֹבֵר בִּי׃

פסוק יג
וַיַּעַן ה' אֶת הַמַּלְאָךְ הַדּוֹבֵר בִּי דְּבָרִים טוֹבִים. לֹא שָׁמַע הַנָּבִיא מַה עָנָה, אַךְ מִמַּה שֶׁאָמַר הַמַּלְאָךְ לוֹ "קְרָא לֵאמֹר קִנֵּאתִי וְגוֹ'", אֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁדְּבָרִים טוֹבִים עָנָהוּ׃

פסוק יד
קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן. "מִתְפָּרֵץ אֲנָא פּוּרְעָנוּת דִּין יְרוּשָׁלַיִם מִן הַמְצִיקִים לָהּ"׃

פסוק טו
הַשַּׁאֲנַנִּים. אֲשֶׁר אֵלּוּ אוֹמְרִים עֲלֵיהֶם, שֶׁהֵם יוֹשְׁבִים וּשְׁקֵטִים׃
אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי. עַל עַמִּי מְעָט׃
וְהֵמָּה עָזְרוּ. עַל הַקֵּצֶף לְרָעָה׃

פסוק טז
וְקָו יִנָּטֶה. לְמֹד חוֹמוֹתֶיהָ אָרְכָּהּ וְרָחְבָּהּ׃

פרק ב

פסוק ב
אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת. אֵלֶּה הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת אֲשֶׁר בְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם, אֲשֶׁר נָגְחוּ בְּקַרְנֵיהֶם אֶת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם, עַד אֲשֶׁר זֵרוּם׃

פסוק ג
אַרְבָּעָה חָרָשִׁים. נַגָּרִים הַיּוֹדְעִים לְנַסֵּר אֶת הַקְּרָנוֹת. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת סֻכָּה (סוכה נב:) מִי הֵם׃

פסוק ד
וָאֹמַר מָה. אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר רָאִיתִי בָּרִאשׁוֹנָה׃
אֲשֶׁר זֵרוּ אֶת יְהוּדָה. וְהִשְׁפִּילוּם, עַד כִּפְי אִישׁ לֹא נָשָׂא רֹאשׁוֹ. וְלֹא נָתְנוּ לְאֶחָד מִבְּנֵי עַמִּי לְהָרִים רֹאשׁ׃
וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה. הֶחָרָשִׁים לְהַחֲרִיד אוֹתָן **הַקְּרָנוֹת** וּלְיַדּוֹת אוֹתָן׃
לְיַדּוֹת. לְהַשְׁלִיךְ׃

פסוק ה
חֶבֶל מִדָּה. חוּט הַמִּדָּה לִמְדֹּד אֶת יְרוּשָׁלַיִם כַּמָּה יִהְיֶה אָרְכָּהּ וְרָחְבָּהּ׃

פסוק ז
וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי יוֹצֵא. הוּא אֲשֶׁר בְּיָדוֹ חֶבֶל הַמִּדָּה:

פסוק ח
רוּץ דַּבֵּר אֶל הַנַּעַר. אַל תֵּצֵא עוֹד לָמֹד, כִּי נִמְלַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּפַמַלְיָא שֶׁלּוֹ, שֶׁלֹּא יְהֵא לָהּ קֶצֶב וְשִׁעוּר (בבא בתרא עה:). וְעַתָּה **רוּץ דַּבֵּר** אֶל זְכַרְיָה **לֵאמֹר פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב** – מֵאֵין חוֹמָה, כְּדֵי שֶׁיִּתְיַשְּׁבוּ בָהּ כָּל הַבָּא, וְתִגְדַּל מִיּוֹם אֶל יוֹם:

פסוק ט
וַאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ. לְמָגֵן כְּאִלּוּ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב לָהּ, וְגַם בְּתוֹכָהּ תִּשְׁכֹּן שְׁכִינָתִי לִכְבוֹדְכֶם:

פסוק י
הוֹי הוֹי. אֵין הוֹי אֶלָּא לְשׁוֹן הַכְרָזָה וְהַזְעָקַת קִבּוּץ, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אַכְלוּ לְמַבְדְּרֵיָא" – הַכְרִיזוּ, כְּמוֹ **יַרְעֵם מִן שָׁמַיִם** (שמואל ב כב:יד) – "אַכְלוּ מִן שְׁמַיָּא":
וְנֻסוּ מֵאֶרֶץ. צְאוּ גָּלֻיּוֹת עַמִּי מִתּוֹךְ בָּבֶל וְאַשּׁוּר:

פסוק יא
הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי. אַף זֶה לְשׁוֹן הַכְרָזָה: הֵאָסְפוּ עִם גָּלוּת צִיּוֹן וְהִמָּלְטוּ מִתּוֹךְ **בָּבֶל**.

פסוק יב
אַחַר כָּבוֹד. אַחַר כְּבוֹדְכֶם אֲנִי שְׁלוּחַ לְהַגְדִּיל לָכֶם כָּבוֹד. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (תנחומא בובר, דברים ד): אַחַר כָּבוֹד – אַחַר שֶׁאֲשַׁלֵּם לְעֹשָׂיו כָּבוֹד שֶׁכִּבֵּד אֶת אָבִיו:

פסוק יג
וְהָיוּ שָׁלָל לְעַבְדֵיהֶם. לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם עַתָּה עֲבָדִים לָהֶן:

פסוק טו
וְנִלְווּ. וְנִתְחַבְּרוּ:

פסוק טז
וְנָחַל ה' אֶת יְהוּדָה. לְנַחֲלָתוֹ וּלְחֶלְקוֹ:

פסוק יז
הַס כָּל בָּשָׂר. כָּל שְׁאָר הָעוֹבְדֵי כוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת:
כִּי נֵעוֹר. לְשׁוֹן הֶעָרָה וְהַקָּצָה (תהלים לה:כג):

פרק ג

פסוק א

לְשִׂטְנוֹ. לְהַשְׂטִינוֹ, עַל שֶׁהָיוּ בָּנָיו נְשׂוּאִים נָשִׁים נָכְרִיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסֵפֶר עֶזְרָא: "וַיִּמָּצֵא מִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הוֹשִׁיבוּ נָשִׁים נָכְרִיּוֹת מִבְּנֵי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק" (עזרא י:יח):

פסוק ב

יִגְעַר ה' בְּךָ הַשָּׂטָן. יִגְעַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּךָ אַתָּה הַשָּׂטָן, וְחוֹזֵר וְאוֹמֵר **וְיִגְעַר ה' בְּךָ** הוּא **הַבּוֹחֵר בִּירוּשָׁלָם**, שֶׁלֹּא תִּכָּנֵס לְפָנָיו לְקַטְרֵג עַל הַצַּדִּיק הַזֶּה. הֲלֹא רָאוּי הוּא וְזָכָה לְכָךְ שֶׁהֻצַּל **מֵאֵשׁ** הַשְּׂרֵפָה:

הֲלֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ. מְפֹרָשׁ בְּאַגָּדַת חֵלֶק (סנהדרין צג.) שֶׁהֶשְׁלִךְ עִם אַחְאָב בֶּן קוֹלָיָה וַחֲבֵרוֹ לְאוּר:

פסוק ג

לָבוּשׁ בְּגָדִים צוֹאִים. כְּתַרְגּוּמוֹ: "הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין דְּנָסְבִין לְהוֹן נְשִׁין דְּלָא כַּשְׁרִין לְכָהוּנְתָא", וְהָיָה נֶעֱנָשׁ הוּא עַל שֶׁלֹּא מִיחָה בְּיָדָם (סנהדרין צג.):

פסוק ד

הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצוֹאִים מֵעָלָיו. יַבְדִּילוּ בָּנָיו אֶת נְשׁוֹתֵיהֶם, וְיִמְחוֹל לוֹ:

מַחֲלָצוֹת. חֲלִיפוֹת בְּגָדִים נָאִים, כְּלוֹמַר: זְכֻיּוֹת. אֲבָל לְפִי שֶׁדִּמָּה הֶעָוֹן **לִבְגָדִים צוֹאִים**, דִּמָּה הַזְּכֻיּוֹת **לְמַחֲלָצוֹת** בְּגָדִים נָאִים וּלְבָנִים:

פסוק ה

וָאֹמַר. אֲנִי זְכַרְיָה:

יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר וְגוֹ'. בְּקַשְׁתִּי רַחֲמִים עָלָיו:

פסוק ו

וַיָּעַד. לְשׁוֹן הַתְרָאָה, כְּמוֹ **וְאָעִידָה בָם אֶת הַשָּׁמַיִם וְגוֹ'** (דברים לא:כח):

פסוק ז

אִם בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ. וְגַם אֲנִי זֹאת אֶעֱשֶׂה לְךָ:

אַתָּה תָּדִין אֶת בֵּיתִי. תִּשְׁפּוֹט וְתִהְיֶה פָּקִיד עַל בֵּית מִקְדָּשִׁי:

וְנָתַתִּי לְךָ מְהַלְכִים. כְּתַרְגּוּמוֹ: "וּבַאֲחִיּוּת מֵיתַיָּא אֲחַיֵּינָךְ וְאֶתֵּן לָךְ רַגְלִין דִּמְהַלְכִין בֵּין שְׂרָפַיָּא הָאֵלֶּיךָ". וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ: מְבַשְּׂרוֹ עַל בָּנָיו שֶׁיִּזְכּוּ לֶעָתִיד:

הָעוֹמְדִים. שְׂרָפִים וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת שֶׁאֵין לָהֶם יְשִׁיבָה (שמות רבה כה):

פסוק ח

אַתָּה וְרֵעֶיךָ. חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה הֵיוּ (סנהדרין צג.):
אַנְשֵׁי מוֹפֵת. "גֶּבְרִין כְּשָׁרִין לְמֵיעֲבַד לְהוֹן נִיסִּין", שֶׁאַף לָהֶם נַעֲשָׂה נֵס (סנהדרין צג.):
כִּי הִנְנִי מֵבִיא אֶת עַבְדִּי צֶמַח. כִּי עַתָּה זְרֻבָּבֶל פֹּחַת יְהוּדָה קָטָן בַּחֲצַר הַמֶּלֶךְ, אֲנִי מַצְמִיחַ לוֹ גְּדֻלָּה וְשֵׁם. נְתַתִּיו לְחֵן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ לְמַלֹּאות שְׁאֵלָתוֹ בְּבִנְיַן הַבַּיִת וְהָעִיר, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּעֶזְרָא דִּבְרֵי נְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה, וְהוּא זְרֻבָּבֶל, כִּדַאֲמְרִינַן בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין לח.):

פסוק ט

כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן. יְסוֹד הַבַּיִת אֲשֶׁר יִסַּדְתֶּם בִּימֵי כוֹרֶשׁ וּבָטְלוּ עַל יְדֵיכֶם, וְאוֹתוֹ הַיְסוֹד וְעֹבֵי הַחוֹמָה הָיָה מְעַט בְּעֵינֵיכֶם, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּעֶזְרָא (עזרא ג:יב) וּבִנְבוּאַת חַגַּי (חגי ב:ג):
עַל אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם. סוֹפוֹ לְהַרְחִיב עַל אֶחָד **שִׁבְעָה**, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "עַל אַבְנָא חֲדָא שִׁבְעָה עֵינִין חַזְיָן לְהֹ", וּלְשׁוֹן **עֵינָיִם** לְשׁוֹן מַרְאוֹת. וְלִי נִרְאֶה: **שִׁבְעָה עֵינַיִם** עַל שֵׁם עֵינֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁבְּעֵינָיו וּבְלִבּוֹ לְהוֹסִיף עָלָיו **עַל** אֶחָד **שִׁבְעָה**, לְפִי שֶׁדִּגְמָתוֹ בִּנְבוּאָה זוֹ "וְרָאוּ אֶת הָאֶבֶן הַבְּדִיל בְּיַד זְרֻבָּבֶל שִׁבְעָה אֵלֶּה עֵינֵי ה' הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים וְגוֹ'" (זכריה ד:י). אֶלָּא לְמֵד, שֶׁנָּתַן עֵינָיו לְהַרְבּוֹת כְּבוֹד הַבַּיִת בְּבִנְיָנוֹ:
הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ. מַתִּיר קְשׁוּרֶיהָ, מֵפִיר עֲצַת הָאוֹיְבִים אֲשֶׁר כָּתְבוּ שִׂטְנָה לְבַטֵּל הַמְּלָאכָה (עזרא ד:ו):
וּמַשְׁתִּי. וַהֲסִירוֹתִי:
בְּיוֹם אֶחָד. לֹא יָדַעְתִּי אֵיזֶה יוֹם. [תוספת: בְּיוֹם אֲשֶׁר הִתְחִילוּ לְהוֹסִיף עַל הַבִּנְיָן יָמִישׁ עָוֹן הָאָרֶץ וְתִהְיֶה בְּרָכָה בְּפֵירוֹתָיו, כִּי עַכְשָׁיו מְאֵירָה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּנְבוּאַת חַגַּי (חגי ב:טז)]:

פרק ד

פסוק ב

וְגֻלָּה עַל רֹאשׁהּ. כְּמוֹ (יהושע טו:יט) גֻּלּוֹת עִלִּית, לְשׁוֹן מַעְיָן, כְּמִין סֵפֶל גָּדוֹל עָגוֹל:
וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ. כְּמִין בָּזִיכִין שֶׁנּוֹתְנִין הַשֶּׁמֶן וְהַפְּתִילָה לְתוֹכָהּ:
שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת. לְכָל נֵר וְנֵר בָּאִין **שִׁבְעָה** צִנּוֹרוֹת קְטַנִּים, שֶׁהַשֶּׁמֶן זָב מִן הַגֻּלָּה דֶּרֶךְ אוֹתָן **מוּצָקוֹת** לְכָל נֵר וְנֵר:

פסוק ג

וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ. אֶצְלָהּ שְׁנֵי אֵילָנוֹת שֶׁהַזֵּיתִים גְּדֵלִים בָּהֶם:
אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד מִשְּׂמֹאלָהּ וְגוֹ'. וְכָאן לֹא פֵּרַשׁ עַל שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת זָהָב הָאֲמוּרוֹת לְמַטָּה בַּפָּרָשָׁה, וְהֵם כְּמִין עֲרֻבוֹת וַעֲדָשִׁים שֶׁל בֵּית הַבַּד, שֶׁהֵם עוֹמְדִים אֵצֶל הַזֵּיתִים,

וְהַזֵּיתִים נָחְבָּטִים מֵאֲלֵיהֶם לְתוֹךְ הַצִּנְתְּרוֹת וּמִתְחַמְּמוֹת שָׁם כְּבַמַּעֲטָן וְנֶעֱצָרִים שָׁם בְּבֵית הַבַּד, וְהַשֶּׁמֶן נוֹפֵל לְתוֹךְ הַצִּנְתְּרוֹת וּמֵהַצִּנְתְּרוֹת לְתוֹךְ הַגֻּלָּה, וּמֵהַגֻּלָּה אֶל הַמּוּצָקוֹת, וּמֵהַמּוּצָקוֹת אֶל הַנֵּרוֹת. וְהַמּוּצָקוֹת וְהַנֵּרוֹת אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע הָיוּ, רֶמֶז לָאוֹר שֶׁלְּעָתִיד לָבֹא, אוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שֶׁל שִׁבְעַת יָמִים (ישעיה ל:כו), אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע עַל אוֹר שֶׁל יוֹם בְּרֵאשִׁית:

פסוק ד

מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי. מַה זֶּה שֶׁהַזֵּיתִים נִמְסָקִים מֵאֲלֵיהֶם, וְהַשֶּׁמֶן בָּא אֶל הַנֵּרוֹת מֵאֵלָיו:

פסוק ו

זֶה דְּבַר ה' אֶל זְרֻבָּבֶל. זֶה סִימָן לְךָ לְהַבְטִיחַ אֶת זְרֻבָּבֶל, כְּשֵׁם שֶׁהַזֵּיתִים וְהַשֶּׁמֶן הַזֶּה נִגְמָר מֵאֵלָיו לְכָל דְּבָרָיו, כָּךְ **לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ** שֶׁבָּכֶם תַּעֲשׂוּ אֶת בִּנְיַן בֵּיתִי:

כִּי אִם בְּרוּחִי. אֲנִי אֶתֵּן רוּחִי עַל דָּרְיוֶשׁ וְיַנִּיחַ לָכֶם (ספרים אחרים: וְיצַוֶּה לָכֶם) לִבְנוֹת וְלַעֲשׂוֹת כָּל צָרְכֵי יְצִיאַת הַבִּנְיָן מִשֶּׁלּוֹ, וְלַעֲזֹר אֶתְכֶם בְּחִטִּין וְיַיִן וְשֶׁמֶן וְעֵצִים, כְּמוֹ שֶׁמִּפְרָשׁ בְּעֶזְרָא (עזרא ו:ח-ט). וְלֹא תִצְטָרְכוּ לְעֶזְרַת אָדָם:

פסוק ז

מִי אַתָּה הַר הַגָּדוֹל. שָׂרֵי עֵבֶר הַנָּהָר "תַּתְנַי פַּחַת עֵבֶר נַהֲרָה וּשְׁתַר בּוֹזְנַי וּכְנָוָתְהוֹן" (עזרא ה:ג), שֶׁבְּטַלְתֶּם הַמְּלָאכָה עַד כֹּה; מֵעַתָּה תִּהְיֶה **לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישׁוֹר**, אֵין לָכֶם שְׁרָרָה וּגְדֻלָּה עוֹד עָלָיו:

וְהוֹצִיא אֶת הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה. הָאַדְרִיכָל יִקַּח אֶת אֶבֶן הַבְּדִיל בְּיָדוֹ (זכריה ד:י) לְהִיוֹת אַדְרִיכָל בְּרֹאשׁ הַבּוֹנִים, וְהֵם יִבְנוּ הַכֹּל כְּפִי דְּבָרָיו אֲשֶׁר יְצַוֶּה בְּבִנְיָן נָאֶה וּמְפֹאָר:

תְּשׁוּאוֹת חֵן חֵן. יִהְיֶה לְהּ לְאוֹתָהּ הָאֶבֶן שֶׁהַכֹּל יֹאמְרוּ מַה נָּאֶה בִּנְיָן זֶה הֶעָשׂוּי עַל יְדֵי אֶבֶן הַמִּשְׁקֹלֶת הַזֹּאת, תְּשׁוּאוֹת חֵן כְּמוֹ תְּשׁוּאוֹת נוֹי כְּמוֹ "תְּשׁוּאוֹת מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה" (ישעיהו כב:ב), "קוֹל שָׁאוֹן" (ישעיהו סו:ו) כֻּלָּם לְשׁוֹן הַשְׁמָעַת קוֹל הֵם:

פסוק ט

יְדֵי זְרֻבָּבֶל יְסָדוּ הַבַּיִת הַזֶּה. מִתְּחִלָּה וְעַד סוֹף בִּימֵי כוֹרֶשׁ הָרִאשׁוֹן (עזרא ג:י):

וְיָדָיו תְּבַצַּעְנָה. אוֹתוֹ עַתָּה, תְּבַצַּעְנָה לְשׁוֹן גְּמַר הוּא, כְּמוֹ "כִּי יְבַצַּע ה' כָּל מַעֲשֵׂהוּ" (ישעיה י:יב):

פסוק י

כִּי מִי בַז לְיוֹם. שֶׁיִּסַּד הַבַּיִת אֲשֶׁר הֻקְטַן בְּעֵינֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (עזרא ג:יב) "וְרַבִּים מֵהַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר רָאוּ הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיִסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בֹּכִים בְּקוֹל גָּדוֹל", וּבִנְבוּאַת חַגַּי (חגי ב:ג) "הֲלֹא כְמוֹהוּ כְּאַיִן בְּעֵינֵיכֶם". **וְשָׂמְחוּ** עַתָּה כְּשֶׁיִּרְאוּ **אֶת הָאֶבֶן הַבְּדִיל**

הַתְּלוּיָה בְּחוּט הַמְּשְׁקֹלֶת **בְּיַד** אַדְרִיכַל רֹאשׁ הַבּוֹנִים, שֶׁמְּכַוֵּן בָּהּ רֹאשׁ הַפִּנָּה. וְזוֹ תִּהְיֶה **בְּיַד זְרֻבָּבֶל**.

שִׁבְעָה אֵלֶּה. עַל אֶחָד **שִׁבְעָה** בַּיְסוֹד הָרִאשׁוֹן שֶׁבִּימֵי כוֹרֶשׁ, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "שִׁבְעָה נְדָבְכִין כְּאִלֵּין":

עֵינֵי ה' הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים. וְלוֹ נִרְאֶה לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְהוּא רָאָה אֶת זְרֻבָּבֶל זֶה הָגוּן לַדָּבָר:

פסוק יא

מַה שְּׁנֵי הַזֵּיתִים. מָה רֶמֶז הֵם, וּמָה רֶמֶז **שְׁנֵי שִׁבְלֵי זֵיתִים** טְרוֹקְ"א בְּלַעַ"ז, קְבוּצוֹת זֵיתִים בְּעָנָף כְּעֵין שִׁבֹּלֶת:

פסוק יב

אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת. כְּלוֹמַר: אֵצֶל **שְׁנֵי הַצַּנְתְּרוֹת**, כְּמוֹ "רְאוּ חֶלְקַת יוֹאָב אֶל יָדִי" (שמואל ב יד:ל):

הַמְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם. אֶת הַשֶּׁמֶן הַזֶּה הַצָּלוּל וְטוֹב לְהָאִיר כְּזָהָב, כְּמוֹ (איוב לז:כב) "מִצָּפוֹן זָהָב יֵאָתֶה":

פסוק יד

שְׁנֵי בְנֵי הַיִּצְהָר. קֶרֶן כְּהֻנָּה וּמַלְכוּת, הַנִּמְשָׁחִים בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה:

הָעוֹמְדִים עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ. לְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו לְהַחֲזִיר אֶת גְּדֻלָּתָם:

שְׁנֵי בְנֵי הַיִּצְהָר. יֵצֶר טוֹב וְיֵצֶר הָרָע מִתְהַפֵּךְ לְטוֹב בִּזְכוּת הַתּוֹרָה:

פרק ה

פסוק א

מְגִלָּה עָפָה. רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ כְּפוּלָה וְאָמְרוּ שֶׁהַתּוֹרָה כְּתוּבָה בָּהּ וְלָמְדוּ מִכָּאן שֶׁהָעוֹלָם אֶחָד מִשְּׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתַיִם בַּתּוֹרָה כִּדְאִיתָא בְּעֵירוּבִין (עירובין כא.) וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם "מְגִלְּתָא פָּרְחָא פּוֹרַחַת בָּאֲוִיר", וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל פָּרָשָׁה מְגִלַּת פַּרְעָנוּת הָיְתָה וְהוּא שֶׁרָאָה (יחזקאל ב:י) "וְכָתוּב אֵלֶיהָ קִינִים וְהֶגֶה וְהִי":

פסוק ג

זֹאת הָאָלָה. זֹאת שֶׁכָּתוּב בָּהּ פַּרְעָנוּת נִקְמַת שְׁבוּעוֹת שֶׁקֶר:

הַיּוֹצֵאת. עַתָּה מִבֵּית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים מִלִּפְנֵי הַשְּׁכִינָה לְהִתְהַלֵּךְ **עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ** וְזֶהוּ אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים וְרָחְבָּהּ עֶשֶׂר (זכריה ה:ב) כְּמִדַּת פֶּתַח הָעֲזָרָה וְהַהֵיכָל (מלכים א ו:ג) אֲשֶׁר יָצְאָת דֶּרֶךְ שָׁם:

כִּי כָל הַגֹּנֵב. עַד עַכְשָׁיו:

מִזֶּה כָּמוֹהָ נְקָה. מִזֶּה הַפֶּרְעָנוּת כְּמוֹ שֶׁהוּא מְפֹרָשׁ בָּהּ **נְקָה** וְלֹא נִשְׁתַּלֵּם פֶּרְעָנוּת יְחִידִים הָעוֹבְרִים עַל הַתּוֹרָה, אֶלָּא הִמְתִּין עַד שֶׁנִּתְמַלְּאוּ סְאַת כֻּלָּם, וְלָקוּ כֻּלָּם כְּאֶחָד בַּחֶרֶב וּבְגוֹלָה. וְכֵן **כָּל הַנִּשְׁבָּע** לַשֶּׁקֶר עַד הֵנָּה **מִזֶּה** הַפֶּרְעָנוּת, כְּמוֹ שֶׁהַמְּגִלָּה הַזֹּאת מַגֶּדֶת: **נְקָה** וְלֹא נִשְׁתַּלֵּם. אֲבָל מִכָּאן וָאֵילְךָ **הוֹצֵאתִיהָ** לְשׁוּט בָּאָרֶץ וְלִנְקֹם מִן הַגַּנָּבִים וְהַנִּשְׁבָּעִים לַשֶּׁקֶר מֵעַכְשָׁיו, **וּבָא אֶל בֵּית הַגַּנָּב וְגוֹ'**:

פסוק ה

שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה. עוֹד יוֹצֵאת אַחֶרֶת שֶׁתֵּצֵא מִבֵּית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים:

פסוק ו

וָאֹמַר מַה הִיא. הַיּוֹצֵאת שֶׁתֹּאמַר אֵלַי לִרְאוֹת:

וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה. שֶׁתֵּרָאֶה יוֹצֵאת כְּמִין אֵיפָה שֶׁמּוֹדְדִין בָּהּ:

וַיֹּאמֶר זֹאת עֵינָם בְּכָל הָאָרֶץ. וּלְאַחַר שֶׁרְאִיתִיהָ אָמַר: זֹאת הִיא מִדָּה שֶׁלָּקוּ בָהּ אוֹתָם שֶׁעֵינֵיהֶם בְּכָל הָאָרֶץ לִגְזֹל וְלַעֲשֹׁק, "לְהַקְטִין אֵיפָה וּלְהַגְדִּיל שֶׁקֶל" (עמוס ח:ה), וְנִמְדַּד לָהֶם סְאָה בִּסְאָה:

פסוק ז

וְהִנֵּה כִכַּר עוֹפֶרֶת נִשֵּׂאת. רָאִיתִי שֶׁנִּשֵּׂאת מֵעַל הָאָרֶץ לָאֲוִיר מִשְׁקַל כִּכַּר עוֹפֶרֶת,ת וְרָאִיתִי עוֹד **זֹאת אִשָּׁה אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה**:

פסוק ח

וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה. הָאִשָּׁה זֹאת שֶׁאַתָּה רוֹאֶה בְּתוֹךְ הָאֵיפָ,ה הִיא מִדַּת דֶּרֶךְ הָרִשְׁעָה אֲשֶׁר יִנָּהֲגוּ בָּהּ הָרִשְׁעִים, וְהִנֵּה עַתָּה נְתוּנִים בְּתוֹכָהּ לִלְקוֹת בְּתוֹךְ הַסְּאָה עַצְמָהּ שֶׁמָּדְדוּ בָהּ, מִדָּה בְּמִדָּה:

וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ. עַד עַתָּה הָיְתָה יוֹשֶׁבֶת, וְהוּא הִשְׁלִיכָהּ וְחָבְטָהּ לְתוֹכָהּ, רֶמֶז לְיִסּוּרִים וְלָעֳנָשִׁים:

וַיַּשְׁלֵךְ אֶת אֶבֶן הָעוֹפֶרֶת אֶל פִּיהָ. לְשַׁקְּעָהּ, לְמַעַן לֹא יִגְדְּלוּ עוֹד, וְלֹא יִשָּׁמַע קוֹלָן לְשַׁדֵּד עֲנִיִּים וְאֶבְיוֹנִים:

פסוק ט

שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת. מִן הַבַּיִת:

הַחֲסִידָה. דַּיָּה לְבָנָה וולטויא"ר בְּלַעַ"ז (חולין סג.):

פסוק יא

וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָׁם. וְהוּכַן הַבַּיִת וְהֻנְּחָה הָאֵיפָה עִם הָרִשְׁעִים שֶׁבְּתוֹכָהּ:

שָׁם. בְּאוֹתוֹ הַבַּיִת:

עַל מְכוּנָתָהּ. עַל קְבִיעוּתָהּ וְעַל בְּסִיסָהּ. כָּאן רָמַז לוֹ, שֶׁבַּעֲוֹנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁמָּדְדוּ בְּסָאַת עֲבֵרוֹת וֶרֶשַׁע, לָקוּ בְּאוֹתָהּ מִדָּה. וּבָאוּ שְׁתֵּי אֵמוֹת שֶׁמָּלְכוּ כְּאַחַת, הֵם בָּבֶל וְכַשְׂדִּים, חֵיל נְבוּכַדְנֶצַּר, וְהַגְּלוּם לְבָבֶל; וְשָׁם עָמְדוּ קְבוּעִים עַל מְכוֹן בָּסִיס הַהֶקְבֵּעַ לָהֶם, וְהוּא לְפִי מִלְאוֹת שִׁבְעִים שָׁנָה עַד עַתָּה (ירמיה כט:י), שֶׁחָזְרוּ. וְנוֹטָה פֵּרוּשׁ זֶה אַחַר יוֹנָתָן בְּמִקְצָת. וְכַמָּה דְּרָכִים פּוֹתְרִים בָּהּ, וְלֹא נִתְיַשְּׁבוּ לִי. וְרִבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ וְלָמְדוּ מִכָּאן, שֶׁנִּמְסַר לָהֶם יֵצֶר הָרַע לְאַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, וְשִׁדְּיוּהּ לְדוּדָא דְּאַבָּרָא וְחַפְּיוּהוּ בְּאַבָּרָא מִשּׁוּם דְּשָׁאִיב קְלִיהּ, כִּדְאִיתָא בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין סד.) וּבְמַסֶּכֶת יוֹמָא (יומא סט:). וְשָׁפְתַרְתִּי מַלְכוּת נְבוּכַדְנֶצַּר בְּכָפֶל שְׁתֵּי אֵמוֹת – רָאִיתִי בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים, שֶׁאַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת הָלְלוּ שֶׁשִּׁעְבְּדוּ בְּיִשְׂרָאֵל, כְּפוּלוֹת הָיוּ: בָּבֶל וְכַשְׂדִּים, מָדַי וּפָרַס, אַנְטִיּוֹכוּס וּמוֹקְדוֹן, אֱדוֹם וְיִשְׁמָעֵאל. וְעַל כָּכָה יֵסֵד הַקָּלִירִי: רְבִיעִית הִיא שְׁמִינִית, עַל אֱדוֹם:

פרק ו

פסוק א

וְהֶהָרִים הָרֵי נְחֹשֶׁת. סִימָן עַל חֹזֶק מַלְכֻיּוֹת הַלָּלוּ הַבָּא לָהֶם **מִבֵּין שְׁנֵי הֶהָרִים** שֶׁהוּא קָשֶׁה וְאַמִּיץ, שֶׁאֵלּוּ **אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת** שְׁלוּחֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָתֵת מֶמְשֶׁלֶת לְאַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת: בָּבֶל וּמָדַי יָוָן וֶאֱדוֹם:

פסוק ב

סוּסִים אֲדֻמִּים. הֵם שֶׁהִרְכִּיבוּ אֶת בָּבֶל, שֶׁהִיא אֲדֻמָּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "אַנְתְּ הוּא רֵאשָׁה דִּי דַהֲבָא" (דניאל ב:לח):

שְׂחוֹרִים. לְהַרְכִּיב אֶת מָדַי שֶׁהִשְׁחִירָה אֶת פְּנֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בִּימֵי הָמָן (מגילה יא.):

פסוק ג

לְבָנִים. לְהַרְכִּיב אֶת פָּרַס שֶׁבָּנָה אֶת הַבַּיִת (אבות דרבי נתן נוסחא ב כה,ב):

בְּרֻדִּים. הֵמָּה מְנֻמָּרִים, לְהַרְכִּיב אֶת יָוָן, שֶׁעִנּוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּמִינֵי גְּזֵרוֹת מְשֻׁנּוֹת זוֹ מִזֶּה (ויקרא רבה יג:ה):

אֲמֻצִּים. לְהַרְכִּיב יִשְׁמָעֵאל (ספרים אחרים: אֱדוֹם) וְלֹא יָדַעְתִּי מַהוּ לְשׁוֹן אֲמֻצִּים, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם "קִטְמָנִין":

פסוק ה

אֵלֶּה אַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם. שָׂרֵי הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת מַלְכֻיּוֹת הַקַּדְמוֹנִיּוֹת הַמּוֹשְׁלוֹת בְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם:

יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצֵּב וְגוֹ'. בָּאוּ לְפָנָיו וְנָתַן לָהֶם רְשׁוּת מִפִּיו לְמָשֹׁל:

פסוק ו

אֲשֶׁר בָּהּ הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יוֹצְאִים אֶל אֶרֶץ צָפוֹן. לְהַרְכִּיב אֶת מָדַי. וְעַל הָאֲדוּמִים לֹא כָּתַב יוֹצְאִים, שֶׁכְּבָר כְּלָתָה לָהּ מֶמְשָׁלֶת בָּבֶל:

וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אַל אַחֲרֵיהֶם. לְהַרְכִּיב אֶת פָּרַס, שֶׁשְּׁתֵּיהֶן בַּצָּפוֹן, וּמָשְׁלוּ עַל בָּבֶל:

וְהַבְּרֻדִּים יָצְאוּ אֶל אֶרֶץ הַתֵּימָן. לְהַרְכִּיב אֶת יָוָן וְיִטְלוּ הַמְּלוּכָה מִיַּד פָּרַס. וּבְפִתְרוֹנוֹ לְרֹב סְעַדְיָה בְּדָנִיֵּאל רָאִיתִי מֶלֶךְ הַנֶּגֶב הוּא מֶלֶךְ יָוָן (דניאל יא:ה):

פסוק ז

וְהָאֲמֻצִּים יָצְאוּ וַיְבַקְּשׁוּ. מִלְּפָנָיו שֶׁיְּהֵא אֹרֶךְ גָּדוֹל לְמֶמְשַׁלְתָּם, לָלֶכֶת בְּכָל הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר לְכוּ הִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ. נָתַן לָהֶם רְשׁוּת לִמְשֹׁל מִמְשָׁל רַב (דניאל יא:ג), וְהוּא מַלְכוּת אֱדוֹם:

פסוק ח

רְאֵה הַיּוֹצְאִים אֶל אֶרֶץ צָפוֹן. לְהַרְכִּיב מָדַי וּפָרַס:

הֵנִיחוּ אֶת רוּחִי. שִׁכְּכוּ אֶת חֲמָתִי בְּבָבֶל, שֶׁהִשְׁחִיתוּ אֶת בֵּלְשַׁאצַּר וְזַרְעוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר (דניאל ה:ל). הוּא שֶׁאָמַר (ישעיהו מח:יד) "ה' אֱהֵבוֹ יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ בְּבָבֶל וְגוֹ'":

פסוק י

לָקוֹחַ מֵאֵת הַגּוֹלָה מֵחֶלְדַּי וְגוֹ', אֲשֶׁר בָּאוּ מִבָּבֶל. כָּל הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה:

פסוק יב

צֶמַח שְׁמוֹ. הוּא זְרֻבָּבֶל הָאָמוּר לְמַעְלָה "הִנְנִי מֵבִיא אֶת עַבְדִּי צֶמַח" (זכריה ג:ח), וְעַל שֵׁם שֶׁצְּמָחָה גְּדֻלָּתוֹ מְעַט מְעַט. וְיֵשׁ פּוֹתְרִים אוֹתוֹ (תנחומא קרח יב) בְּמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, אֲבָל כָּל הָעִנְיָן הַזֶּה מְדֻבָּר בְּבֵית שֵׁנִי:

וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח. מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה:

פסוק יג

וְהוּא יִשָּׂא הוֹד. הוֹד נְשִׂיאוּת:

וְיָשַׁב. כֹּהֵן גָּדוֹל עַל כִּסֵּא הַכְּהֻנָּה:

וַעֲצַת שָׁלוֹם וְגוֹ'. הַנָּשִׂיא וְהַכֹּהֵן יֹאהֲבוּ זֶה אֶת זֶה:

פסוק יד

וְהָעֲטָרוֹת תִּהְיֶה לְחֵלֶם וְגוֹ'. מִקְרָא מְסֹרָס הוּא, וְהָעֲטָרוֹת תִּהְיֶינָה בְּהֵיכַל ה' לְזִכָּרוֹן טוֹב לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה אֲשֶׁר הִתְנַדְּבוּ הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב. וְאוֹתָן עֲטָרוֹת הָיוּ תְּלוּיוֹת בַּהֲלוֹנוֹת בְּגֹבַהּ הַהֵיכָל, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת מִדּוֹת (מידות ג,ח):

חֵלֶם. הוּא חֶלְדַּי (זכריה ו:י):

פסוק טו
וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ. וְהָיָה לָכֶם הַדָּבָר הַזֶּה **אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ'**:

פרק ז

פסוק ב
וַיִּשְׁלַח בֵּית אֵל שַׂרְאֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ וַאֲנָשָׁיו. אֲנָשִׁים צַדִּיקִים הָיוּ, וְשָׁלְחוּ מִבָּבֶל לִקְרוֹבֵיהֶם שֶׁבְּבֵית אֵל לָבֹא לְחַלּוֹת אֶת פְּנֵי ה' בִּירוּשָׁלַיִם בַּעֲדָם, וְלִשְׁאֹל מֵאֵת הַכֹּהֲנִים לְהוֹדִיעָם אִם יִבְכּוּ בְּחֹדֶשׁ אָב, אַחֲרֵי אֲשֶׁר חָזַר הַבַּיִת לְהִבָּנוֹת:

פסוק ג
הַנָּזִר. לִפְרוֹשׁ מִן הַתַּעֲנוּג כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה שִׁבְעִים שָׁנָה. אֵין נְזִירָה בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא פְּרִישׁוּת (ספרא אמור פרשה ד, א):

פסוק ה
וּבַשְּׁבִיעִי. הוּא צוֹם גְּדַלְיָה (ראש השנה יח:):
הֲצוֹם צַמְתֶּנִי אָנִי. הֵ"א נְקוּדָה חֲטַף פַּתָּח, לְפִי שֶׁהִיא מְשַׁמֶּשֶׁת לְשׁוֹן תְּמִיהָא: שֶׁמָּא לְכְבוֹדִי צַמְתֶּם, שֶׁתִּהְיוּ צְרִיכִים לָצוּם גַּם עַתָּה?:

פסוק ו
וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי תִשְׁתּוּ. וְאִם לֹא תָצוּמוּ, מַה לִּי גַּם בָּזוֹ? הֲלֹא אַתֶּם לַהֲנַאַתְכֶם הוּא הַמַּאֲכָל וְהַמִּשְׁתֶּה:

פסוק ז
הֲלֹא אֶת הַדְּבָרִים. מִי גָּרַם לָכֶם הַצּוֹם וְהַמִּסְפֵּד? הֲלֹא דִּבְרֵי תוֹכָחוֹת **אֲשֶׁר קָרָא ה' וְגוֹ'**, הֵם הֶחֱרִיבוּ אֶתְכֶם, וְעַל כֵּן צַמְתֶּם. וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָרָא: "מִשְׁפַּט אֱמֶת שִׁפְטוּ" (זכריה ז:ט):

פסוק יב
שָׁמוּ שָׁמִיר. תּוֹלַעַת חָזָק מִצּוּר, מַרְאִין אוֹתוֹ עַל הָאֶבֶן וְהִיא מִתְבַּקַּעַת (סוטה מח:):

פסוק יג
וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרָא וְלֹא שָׁמֵעוּ. אָמַר ה' צְבָאוֹת עֲלֵיהֶן בְּאוֹתָן הַיָּמִים **כֵּן יִקְרְאוּ וְלֹא אֶשְׁמָע**:

פסוק יד
וַאֲסָעֲרֵם. בַּגָּלוּת, וְכֵן עָשִׂיתִי:
וַיָּשִׁימוּ. בַּעֲוֹנָם:

אֶרֶץ חֶמְדָּה לְשַׁמָּה. וְהוּא גָּרַם לָהֶם הַצּוֹם וְהַמִּסְפֵּד, אֲבָל עַתָּה: "קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן" (זכריה ח:ב) – בִּשְׁבִיל צִיּוֹן אֲקַנֵּא אֶת הַכַּשְׁדִּים:

פרק ח

פסוק ב

קִנֵּאתִי לָהּ. בִּשְׁבִילָהּ, וְלֹא תִּזְקְקוּ לְצוּם וְלִסְפֹּד. וְכֵן סוֹף הָעִנְיָן "צוֹם הַחֲמִישִׁי וְגוֹמֵר" (זכריה ח:יט):

פסוק ד

מֵרֹב יָמִים. יִהְיוּ צְרִיכִים לְמִשְׁעֶנֶת בְּיָדָם:

פסוק ו

כִּי יִפָּלֵא. בְּעֵינֵיהֶם הַחֶסֶד הַגָּדוֹל אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם:

גַּם בְּעֵינַי יִפָּלֵא. אֵיךְ שַׁבְתִּי מִן הֶחָרוֹן הַגָּדוֹל. וְרַבּוֹתֵינוּ דְּרָשׁוּהוּ עַל שְׁחִיטַת יֵצֶר הָרָע בְּמַסֶּכֶת סֻכָּה (סוכה נב.): **בְּעֵינַי יִפָּלֵא** אֵיךְ יוּכְלוּ הַצַּדִּיקִים לַעֲמֹד כְּנֶגְדּוֹ בְּחַיֵּיהֶם:

פסוק ט

תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם. לִבְנוֹת וּלְהַשְׁלִים, וְאַל תִּירְאוּ מֵעַם הָאָרֶץ הַמְרַפִּים יְדֵיכֶם וּמְבַהִילִים אֶתְכֶם מִלִּבְנוֹת, וּכְמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסֵפֶר עֶזְרָא (עזרא ד:ד):

הַשֹּׁמְעִים בַּיָּמִים הָאֵלֶּה. בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ:

אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. שֶׁל נְחוּמִים מִפִּי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר נִבְּאוּ לָהֶם אָז **בְּיוֹם יֻסַּד בֵּית** ה' בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ (חגי א:טו) אֶת הַדְּבָרִים לְהַתְחִיל בַּמְּלָאכָה. כִּי נִבְחֲנוּ אוֹתָם הַנְּבִיאִים בְּעֵינֵיהֶם בְּדִבְרֵיהֶם, שֶׁהֵם נְבִיאֵי אֱמֶת, וּלְפִיכָךְ כְּדַאי הֵם לִסְמֹךְ עֲלֵיהֶם אַף בְּדִבְרֵי נְחוּמִים שֶׁל עַכְשָׁיו. וּבַמֶּה נִבְחֲנוּהָ? **כִּי לִפְנֵי הַיָּמִים הָהֵם שְׂכַר הָאָדָם וְגוֹמֵר**. וְהֵם נִבְּאוּ לָכֶם שֶׁמִּשֶּׁתַּתְחִילוּ בַּמְּלָאכָה תָּבֹא בְּרָכָה בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם, וְנִתְקַיְּמוּ דִּבְרֵיהֶם, שֶׁהֲרֵי **עַתָּה לֹא כַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים**:

פסוק יד

וְלֹא נִחַמְתִּי. עַל אֲשֶׁר זַמֹּתִי לְהָבִיא עֲלֵיכֶם לַחֲזוֹר בִּי, אֶלָּא הֲבִיאוֹתִיהָ. כֵּן לֹא אֶתְנַחֵם עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר זַמֹּתִי לָכֶם:

פסוק טז

וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם. הִיא הַפְּשָׁרָה:

פסוק יז

וְאִישׁ אֶת רֵעֵת רַעֵהוּ. הִזְהִירָם עַל שִׂנְאַת חִנָּם, וְהִיא שֶׁהֶחֱרִיבָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֵׁנִי (יומא ט:):

פסוק יט

צוֹם הָרְבִיעִי. צוֹם שֶׁל תַּמּוּז, שֶׁהוּא רְבִיעִי לֶחֳדָשִׁים:

צוֹם הַחֲמִישִׁי. שֶׁל אָב:

וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי. שְׁלִשָּׁה בְּתִשְׁרֵי, שֶׁבּוֹ נֶהֱרַג גְּדַלְיָה (מלכים ב כה:כה; ירמיהו מא:א-ב):

וְצוֹם הָעֲשִׂירִי. שֶׁל טֵבֵת (ראש השנה יח:):

פסוק כג

עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים. מִשִּׁבְעִים לָשׁוֹן, הֲרֵי שִׁבְעִים מֵאוֹת לְכָל כָּנָף וְכָנָף. הֲרֵי לְאַרְבַּע כַּנְפֵי הַטַּלִּית אַלְפַּיִם וּשְׁמוֹנָה מֵאוֹת (שבת לב:):

פרק ט

פסוק א

בְּאֶרֶץ חַדְרָךְ. דָּרַשׁ רַבִּי יְהוּדָה בַּר אֶלְעַאי: זֶה מָשִׁיחַ, שֶׁהוּא חַד לְעוֹבְדֵי כוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת וְרַךְ לְיִשְׂרָאֵל. אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסֵי בֶּן דּוּרְמַסְקִית: יְהוּדָה בְּרַבִּי, עַד מָתַי אַתָּה מְעַוֵּת עָלֵינוּ אֶת הַכְּתוּבִים? מֵעִיד אֲנִי עָלַי שָׁמַיִם וָאָרֶץ, שֶׁאֲנִי מִדַּמֶּשֶׂק, וְיֵשׁ מָקוֹם שֶׁשְּׁמוֹ חַדְרָךְ. וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם **וְדַמֶּשֶׂק מְנֻחָתוֹ**? שֶׁעֲתִידָה יְרוּשָׁלַיִם לִהְיוֹת מַגַּעַת עַד דַּמֶּשֶׂק, וְאֵין מְנוּחָתוֹ אֶלָּא יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "זֹאת מְנוּחָתִי עֲדֵי עַד" (תהלים קלב:יד). אָמַר לוֹ: וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "וְנִבְנְתָה עִיר עַל תִּלָּהּ" (ירמיהו ל:יח)? אָמַר לוֹ: שֶׁאֵין עֲתִידָה לָזוּז מִמְּקוֹמָהּ. כָּךְ בְּרָיְתָא שְׁנוּיָה בְּסִפְרֵי (ספרי דברים א:א):

כִּי לַה' עֵין אָדָם. כִּי בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל עוֹשֵׂהוּ וְעֵינָיו אֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא תִּרְאֶינָה (ישעיהו יז:ז), כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה "נֵלְכָה עִמָּכֶם" (זכריה ח:כג), וְנִסְפְּחוּ הֵם וְעָרֶיהָם עַל עָרֵי יִשְׂרָאֵל:

וְכָל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. חֲשׁוּבִים לַה' עַל כָּל הָאֻמּוֹת הַקְּדוּמוֹנִים. כְּיוֹצֵא בוֹ: "וְשָׁלְמֹה אָהַב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת רַבּוֹת וְאֶת בַּת פַּרְעֹה" (מלכים א יא:א), וַהֲלֹא בַּת פַּרְעֹה בִּכְלָל הָיְתָה? אֶלָּא שֶׁהָיְתָה בַּת פַּרְעֹה חֲבִיבָה לוֹ כְּנֶגֶד כֻּלָּם. אַף כָּאן, כָּל הָאֻמּוֹת יִהְיוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְיִשְׂרָאֵל כְּנֶגֶד כּוּלָּם:

פסוק ב

וְגַם חֲמָת תִּגְבָּל בָּהּ. תַּשִּׂיג גְּבוּלָהּ בִּגְבוּל יְרוּשָׁלַיִם:

צוֹר וְצִידוֹן. גַּם הֵמָּה בְּנוֹתֶיהָ, אַף עַל פִּי שֶׁחָכְמָה מְאֹד שֶׁנִּתְחַכְּמָה מְאֹד, וּסְבוּרָה לִהְיוֹת לְעוֹלָם גְּבֶרֶת בְּחָכְמָתָהּ:

פסוק ג

וַתִּבֶן צוֹר מָצוֹר לָהּ. וְאוֹמֶרֶת: "מִי יוֹרִידֵנִי לָאָרֶץ"? (עובדיה א:ג):

וַתִּצְבֹּר כֶּסֶף כָּעָפָר. וּמִתְהַלֶּלֶת בְּעָשְׁרָהּ:

וְחָרוּץ. מִין מַרְאִית זָהָב:

פסוק ד

הִנֵּה אֲדֹ'. שֶׁהוּא שַׁלִּיט עַל כֹּל:

יוֹרִישֶׁנָּה. לְשׁוֹן "מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר" (שמואל א ב:ז):

וְהִכָּה בַיָּם חֵילָהּ. וְהִבְלִיעַ בְּתוֹךְ יַמִּים מָמוֹנָהּ, יַעֲלֶה עָלֶיהָ אֶת הַיָּם וְיִטְבְּיֶעֱנָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יְחֶזְקֵאל (יחזקאל כז:כו-כז):

פסוק ה

תִּרְאֶה אַשְׁקְלוֹן. אֶת מַפֶּלֶת צוֹר **וְתִירָא**:

וְעֶקְרוֹן אַף הִיא **תִּירָא**:

כִּי הוֹבִישׁ מִבְטָחָהּ. שֶׁהָיְתָה נִשְׁעֶנֶת עַל צוֹר, שֶׁהָיְתָה רֹאשׁ לִבְנֵי עֵשָׂו. וְעֶקְרוֹן אַף הִיא לֶאֱדוֹם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה (מגילה ו.). וּתְחִלָּה הָיְתָה מִשֶּׁל פְּלִשְׁתִּים:

פסוק ו

וְיָשַׁב מַמְזֵר בְּאַשְׁדּוֹד. וְיָשַׁב עַם נָכְרִי **בְּאַשְׁדּוֹד**, הֵם יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ בָּהּ נָכְרִים (קידושין עב:):

פסוק ז

וַהֲסִרֹתִי דָמָיו מִפִּיו. שֶׁל עֵשָׂו אֵלּוּ בֵּית בִּימָה שֶׁלָּהֶם שֶׁהָיוּ זוֹרְקִים שָׁם דְּמֵי זִבְחֵיהֶם (מגילה ו.). וְיֵשׁ פּוֹתְרִין שְׁפִיכוּת דָּמִים שֶׁהָיָה שׁוֹפֵךְ דְּמֵי יִשְׂרָאֵל:

וְנִשְׁאַר גַּם הוּא לֵאלֹהֵינוּ. אֵלּוּ בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת שֶׁבַּגָּלוּת (מגילה כט.):

וְהָיָה כְּאַלּוּף בִּיהוּדָה. אֵלּוּ טַרְטִיָּאוֹת וְקַרְקְסִיָּאוֹת שֶׁלָּהֶם, שֶׁעֲתִידִים שָׂרֵי יְהוּדָה לְלַמֵּד בָּהֶם תּוֹרָה בָּרַבִּים:

וְהָיָה כְּאַלּוּף. לְשׁוֹן אִלּוּף וְלִמּוּד:

וְעֶקְרוֹן. תִּהְיֶה לִיְשֻׁרָאֵל:

כִּיבוּסִי. יְרוּשָׁלַיִם:

פסוק ח

וְחָנִיתִי לְבֵיתִי מִצָּבָא. אֶחֱנֶה אֵצֶל בֵּיתִי לְהָגֵן עָלָיו מִן הַמַּעֲמִידִים מִבְצָר וּמַשְׁחִית, שֶׁלֹּא יַצִּיבוּ עָלָיו. וְדֶגְמָתוֹ "וְכָל צְבָיוֹ וּמְצוַדָתֵהּ" (ישעיהו כט:ז). וְיֵשׁ עוֹד לִפְתֹּר מִצָּבָא כְּמוֹ מִצָּבָא בְּאֶלֶ"ף:

כִּי עַתָּה רָאִיתִי. צָרַתָם בְּעֵינַי, אַף עַל פִּי שֶׁעַד הֵנָּה הִסְתַּרְתִּי פָּנַי מֵהֶם:

פסוק ט

הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ. אִי אֶפְשָׁר לְפוֹתְרוֹ אֶלָּא עַל מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ **וּמָשְׁלוֹ מִיָּם עַד יָם**, וְלֹא מָצִינוּ מוֹשֵׁל לְיִשְׂרָאֵל כָּזֶה בִּימֵי בַּיִת שֵׁנִי:

צַדִּיק וְנוֹשָׁע. בַּה':

עָנִי. עֲנָוְתָן:

וְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר. מִדַּת עֲנָוָה הִיא:

וְעַל עַיִר. כְּמוֹ "וַעֲיָרִים עֲשָׂרָה" (בראשית לב:טז):

פסוק י

וְהִכְרַתִּי רֶכֶב. שֶׁלֹּא יִהְיוּ צְרִיכִין לָהּ:

וּמָשְׁלוֹ. וּמִמְשָׁל שֶׁלּוֹ:

מִיָּם וְעַד יָם. "מִיַּמָּא וְעַד מַעֲרָבָא", לְסוֹף הָעוֹלָם (בראשית רבה ע:יט):

וּמִנָּהָר. פְּרָת:

פסוק יא

גַּם אַתְּ. תּוֹשְׁעִי עִמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוּא צַדִּיק וְנוֹשָׁע (זכריה ט:ט), כִּי **בְּדַם בְּרִיתֵךְ** הֲרֵי נִבֵּאתִי לָכֶם לֶעָתִיד, וְגַם עַתָּה מִגְּלוּת בָּבֶל שָׁאַתֶּם עַכְשָׁיו בְּתוֹכָהּ:

בְּדַם בְּרִיתֵךְ. בִּזְכוּת דַּם הַבְּרִית שֶׁנִּזְרַק עֲלֵיכֶם בְּסִינַי, **הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת** (שמות כד:ח):

שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ. מִן הַגָּלוּת (ויקרא רבה יט:ו):

פסוק יב

שׁוּבוּ לְבִצָרוֹן. לְכֹחֲכֶם וְלִכְבוֹדְכֶם, אַף עַל פִּי שֶׁאַתֶּם עַתָּה בִּרְשׁוּת מַלְכֵי פָּרַס, אַתֶּם **אֲסִירֵי הַתִּקְוָה**. אֲשֶׁר קִוִּיתֶם לִי עַד הֵנָּה לְמַלֹּאוֹת דְּבָרַי לְקֵץ שִׁבְעִים שָׁנָה (ירמיה כט:י):

גַּם הַיּוֹם מַגִּיד מִשְׁנֶה אָשִׁיב לָךְ. עוֹד **הַיּוֹם** אֲנִי **מַגִּיד** לְךָ בְּשׂוֹרָה שְׁנִיָּה, לְבַד זוֹ שֶׁל בִּנְיָן. וּמַה הִיא הַגְּדָה הַשְּׁנִיָּה שֶׁאֲנִי שָׁב לִשְׁנוֹת לָכֶם?:

פסוק יג

כִּי דָרַכְתִּי לִי יְהוּדָה. סוֹף שֶׁאַנְטִיוֹכוּס יִטֹּל הַמְלוּכָה מִיַּד מַלְכֵי פָּרַס וְיֵרְעוּ לָכֶם, וַאֲנִי אֶדְרֹךְ יְהוּדָה לִהְיוֹת לִי כְּקֶשֶׁת מִלְחָמָה, וְיִלָּחֲמוּ בְּאַנְטִיוֹכוּס בִּימֵי חַשְׁמוֹנָאִים:

קֶשֶׁת מִלֵּאתִי אֶפְרַיִם. מִקְרָא קָצָר הוּא, כְּמוֹ קֶשֶׁת מִלֵּאתִי יַד אֶפְרַיִם, כְּמוֹ "וַיְהִי הוּא מִלֵּא יָדוֹ בַּקֶּשֶׁת" (מלכים ב ט:כד). אֶפְרַיִם יִהְיֶה לִי כְּאַשְׁפָּה מְלֵאָה חִצִּים:

וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן. עַל חֵיל אַנְטִיוֹכוּס (פסיקתא רבתי ב):

פסוק יד

וַה' עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה. בְּסֵפֶר יוֹסִיפוֹן מָצִינוּ: בָּעֵת הַהִיא נִרְאָה מוֹפֵת לְאַנְשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם:

בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע. יִרְעַם:

בְּסַעֲרוֹת תֵּיתָן. לְסַעֵר אֶת אַנְשֵׁי תֵּימָן, הֵם חֵיל אַנְטִיוֹכוּס. וְיֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ (ירושלמי תענית ב,ד) שֶׁפָּתְרוּהוּ עַל אֱדוֹם, לֶעָתִיד לָבֹא:

פסוק טו

וְאָכְלוּ. שִׁלַּל אוֹיְבֵיהֶם:

וְכָבְשׁוּ. תַּחְתֶּיהָ **אַבְנֵי קָלַע**, הֵם הַיְוָנִים שֶׁהֵם מִלַּמְדֵי קֶשֶׁת וְלִקְלֹעַ בָּאֶבֶן:

וְהָמוּ כְּמוֹ יָיִן. הֲמִיּוֹן בְּקוֹל שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה, כְּמוֹ שֶׁהוֹמִים שְׁתוּיֵי יַיִן:

וּמָלְאוּ. נַפְשׁוֹתָם כָּל טוֹב:

כַּמִּזְרָק. שֶׁמְּלֵא דָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ:

כְּזָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ. שֶׁמְּנַסְּכִין שָׁם יַיִן וְהַיַּיִן צָף עָלָיו כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת סֻכָּה (סוכה מט:) לְשׁוֹן שְׁבִיעָה לְשׁוֹן שִׂכְרוּת:

פסוק טז

כְּצֹאן עַמּוֹ. כַּצֹּאן שֶׁהִסִּיעַ מִמְּצָרִים לִהְיוֹת לוֹ לְעָם:

כִּי אַבְנֵי נֵזֶר. כִּי הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חַשְׁמוֹנָאִים הַמִּתְפָּאֲרִים בְּאַבְנֵי נֵזֶר בְּטוּרֵי חֹשֶׁן וְאֵפוֹד יִהְיוּ מִתְנוֹסְסִים בְּנִסִּים עַל אַדְמָתָן:

פסוק יז

כִּי מַה. רַב **טוּבוֹ**. הַצָּפוּן שֶׁל אוֹתוֹ הַדּוֹר:

דָּגָן בַּחוּרִים. הַנּוֹתֵן כֹּחַ לַבַּחוּרִים:

וְתִירוֹשׁ. אֲשֶׁר **יְנוֹבֵב בְּתוּלוֹת** בְּנִיב שִׁיר וְשִׂמְחָה. וְיֵשׁ פּוֹתְרִין אֲשֶׁר יְנוֹבֵב וְיִצְמַח בְּקַרְקַע בְּתוּלָה, וְהוּא יַיִן מְשֻׁבָּח:

פרק י

פסוק א

שַׁאֲלוּ מֵה' מָטָר. אִם תִּצְטָרְכוּ:

חֲזִיזִים. עֲנָנִים מְבִיאִים מָטָר:

לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה. בִּשְׁבִיל אִישׁ אֶחָד וּבִשְׁבִיל עֵשֶׂב אֶחָד הַצָּרִיךְ לְמָטָר (תענית ט:):

פסוק ב

כִּי הַתְּרָפִים. וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר וְהַחֲלוֹמוֹת אֲשֶׁר הִטְעוּ אֶת אֲבוֹתֵיכֶם "לֵאמֹר חָלַמְתִּי" (ירמיה כג:כה) וְהָיוּ מַחֲזִיקִים יְדֵיהֶם לִמְרֹד בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דִּבְּרוּ אָוֶן וְהֶבֶל דִּבְּרוּ לֵאמֹר "שָׁלוֹם וְאֵין שָׁלוֹם" (ירמיה ו:יד):

עַל כֵּן נָסְעוּ. אֲבָל אֲנִי נָבִיא לָהֶם בֶּאֱמֶת:

יַעֲנוּ. יִתְכַּנְּעוּ, כְּמוֹ "לֵעָנֹת מִפָּנַי" (שמות י:ג) – לְשׁוֹן עֹנִי:

פסוק ג

עַל הָרֹעִים חָרָה אַפִּי. עַל מַלְכֵי נְבוּכַדְנֶצַּר וְסַנְחֵרִיב (נוסח אחר: מַלְכֵי יָוָן):

וְעַל הָעַתּוּדִים. עַל שָׂרֵיהֶם, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְעַל מַלְכַיָּא הָוֶה רוּגְזִי וְעַל שָׁלְטָנַיָּא אֲנָא מְסָעֵר". וְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת נִמְשְׁלוּ לָעַתּוּדִים: "וְהַצָּפִיר הַשָּׂעִיר מֶלֶךְ יָוָן" (דניאל ח:כא). וְהָרוֹצֶה לְפָרֵשׁ הָעִנְיָן שֶׁלֹּא בְּמַלְכֵי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת יֹאמַר: עַתּוּדִים – לְשׁוֹן שָׂרִים, כְּמוֹ "עוֹרֵר לְךְ רָפָאִים כָּל עַתּוּדֵי אָרֶץ" (ישעיה יד:ט):

כִּסּוּס הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה. כְּסוּס אֲשֶׁר יֵכַר הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה:

פסוק ד

מִמֶּנּוּ פִּנָּה. מֵהֶם מַלְכֵיהֶם, מֵהֶם שָׂרֵיהֶם, מֵהֶם לוֹחֲמֵי מִלְחֲמוֹתָם (חולין נו:):

פסוק ה

וְהָיוּ כְּגִבּוֹרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת בַּמִּלְחָמָה. הֲרֵי מִקְרָא זֶה מְסֹרָס, וְהָיוּ בַּמִּלְחָמָה הוֹלְכִים וְדוֹרְכִים אֲנָשִׁים כְּגִבּוֹרִים הַבּוֹסִים טִיט חוּצוֹת. **בּוֹסִים** – דּוֹרְסִים, כְּמוֹ "יָבוּס קָמֵינוּ" (תהילים מד:ו), "בּוֹסְסוּ אֶת חֶלְקָתִי" (ירמיהו יב:י):

וְהוֹבִישׁוּ. בֵּית יְהוּדָה, אֶת רוֹכְבֵי הַסּוּסִים הַבָּאִים לְהִלָּחֵם בָּם:

פסוק ו

וְגִבַּרְתִּי אֶת בֵּית יְהוּדָה. בְּמִלְחֶמֶת הַיְוָנִים:

וְאֶת בֵּית יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ. בַּמָּקוֹם שֶׁגָּלוּ שָׁם בַּחֲלַח וּבְחָבוֹר בִּימֵי סַנְחֵרִיב (מלכים ב יח:יא):

וְהוֹשְׁבוֹתִים. כְּמוֹ וְהוֹשַׁבְתִּים, לְשׁוֹן יְשִׁיבָה:

וְהָיוּ כַּאֲשֶׁר לֹא זְנַחְתִּים. כְּאִלּוּ לֹא זְנַחְתִּים מֵעוֹלָם:

פסוק ח
אֶשְׁרְקָה לָהֶם. כְּדֶרֶךְ הַשּׁוֹרְקִים לְסִימָן אוֹת לָבֹא אֵלָיו הַטּוֹעֶה בַּדֶּרֶךְ:
וַאֲקַבְּצֵם. לְעֵת הַקֵּץ, לֶעָתִיד:
כִּי פְדִיתִים. כְּשֶׁאֶפְדֵּם:
וְרָבוּ. בַּגּוֹלָה כְּמוֹ שֶׁרָבוּ בְּמִצְרַיִם (שמות א:ז):

פסוק ט
וְאֶזְרָעֵם. תְּחִלָּה בָּעַמִּים, כְּאָדָם הַזּוֹרֵעַ סְאָה לְהַכְנִיס כַּמָּה כוֹרִין (פסחים פז:):
וְחָיוּ אֶת בְּנֵיהֶם. עִם בְּנֵיהֶם:

פסוק י
וּלְבָנוֹן. זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ (יומא לט:):
וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם. "וְלֹא יִסָּפֵק לְהוֹן" (תרגום יונתן):

פסוק יא
וְעָבַר בַּיָּם צָרָה. וְתַעֲבֹר צָרָה בְּצוֹר הַיּוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הַיָּם, וְהוּא רֹאשׁ לְמַלְכוּת צוֹר:
וְהִכָּה. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר הוּא הַמַּכֶּה יַכֶּה **בַיָּם גַּלִּים** לְהַשְׁקִיעַ אֶת צוֹר:
כָּל מְצוּלוֹת יְאוֹר. הִיא מִצְרַיִם:

פרק יא

פסוק א
פְּתַח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "פִּתְחוּ עַמְמַיָּא תַּרְעֵיכוֹן":

פסוק ב
הֵילֵל בְּרוֹשׁ כִּי נָפַל אֶרֶז. שֶׁהוּא גָּדוֹל מִן הַבְּרוֹשׁ. הֵילִילוּ הַשַּׁלְטוֹנִים כִּי נָפְלוּ הַמְּלָכִים מֵעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת:
אַלּוֹנֵי בָשָׁן. קִישְׁנֵ"שׁ בְּלַעַ"ז:
כִּי יָרַד. כִּי נִשְׁבַּר, וְדוֹמֶה לוֹ "וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר" (ישעיה לב:יט):
יַעַר הַבָּצִיר. יַעַר הַמִּבְצָר, "תְּקוֹף כַּרְכֵּיָא":

פסוק ג
הָרוֹעִים. הַמְּלָכִים:
אַדַּרְתָּם. תִּפְאַרְתָּם:
שַׁאֲגַת כְּפִירִים. יִבְכּוּ הַשָּׂרִים:

כִּי שֻׁדַּד גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן. שֶׁהוּא מְקוֹם הַכְּפִירִים וַאֲרָיוֹת. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ פִּתַּח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ (יומא לט:), שֶׁעַל חֻרְבַּן בַּיִת שֵׁנִי נִתְנַבֵּא הַנָּבִיא, וְאַרְבָּעִים שָׁנָה קֹדֶם חֻרְבָּן הָיוּ דַּלְתוֹת הַהֵיכָל נִפְתָּחוֹת מֵאֲלֵיהֶן. גָּעַר בָּהֶן רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, אָמַר לוֹ: הֵיכָל הֵיכָל, עַד מָתַי אַתָּה מְבַעֵית אֶת עַצְמְךָ? יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁסּוֹפְךָ לֵחָרֵב, וּכְבָר נִתְנַבֵּא עָלֶיךָ זְכַרְיָה בֶּן עִדּוֹ פִּתַּח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וְגוֹ':

פסוק ד

רְעֵה אֶת צֹאן הַהֲרֵגָה. הָכֵן לָהֶם רוֹעִים, כְּלוֹמַר: הִנָּבֵא עַל פַּרְנְסֵיהֶם הָעֲתִידִים לִרְעוֹתָם מֵעַתָּה:

צֹאן הַהֲרֵגָה. יִשְׂרָאֵל שֶׁהֲרֵגוּם רוֹעֵיהֶם וַאֲכָלוּם:

פסוק ה

וְלֹא יֶאְשָׁמוּ. הַבַּבְלִיִּים שֶׁאַגְלֵם לְתוֹכָם, זֶה מוֹכְרָם וְהַקּוֹנֶה הָרוּג, וְאֵין נוֹתֵן לְלִבּוֹ שֶׁיִּהְיֶה לוֹ אַשְׁמָה בַּדָּבָר. וּמוֹכְרָם מְתְהַלֵּל: **בָּרוּךְ ה' שֶׁמְּסָרָם בְּיָדִי**, וַהֲרֵינִי עָשִׁיר:

וַאֲעָשֵׁר. וַהֲרֵי אֲנִי עָשִׁיר:

פסוק ז

וָאֶרְעֶה אֶת צֹאן הַהֲרֵגָה. כָּל אֵלֶּה דִּבְרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַנָּבִיא, וְאֲנִי רָעִיתִי אוֹתָם בַּיָּמִים הַקַּדְמוֹנִים:

לָכֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן. אֻמַּת עֲנֵיֵי הַצֹּאן הָיוּ כְּשֶׁהִתְחַלְתִּי לִרְעוֹתָם:

וָאֶקַּח לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת. לְסוֹף יָמִים חִלַּקְתִּים לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת בַּעֲוֹנָם:

לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם. יָרְבְעָם אָמַר לְנֶהֱלָם לְאַט:

וּלְאַחַד קָרָאתִי חוֹבְלִים. רְחַבְעָם אָמַר לָהֶם לְיִסְּרָם בְּעַקְרַבִּים (מלכים א יב:יד). וּלְפִי שֶׁדֶּרֶךְ צֹאן לְנַהֲלָן בְּמַקְלוֹת, קָרָא לְמוֹשְׁלֵיהֶם מַקְלוֹת:

פסוק ח

וָאַכְחִיד אֶת שְׁלֹשֶׁת הָרוֹעִים בְּיֶרַח אֶחָד. וְהֵם הִשְׁחִיתוּ דַּרְכֵיהֶם עַד שֶׁמְּאַסְתִּים וַהֲרַגְתִּים בְּחֹדֶשׁ אֶחָד. כָּל **שְׁלֹשֶׁת הָרוֹעִים** שֶׁהָרַג וְהוּא אֶת כָּל בֵּית אַחְאָב וְאֶת בֵּית אֲחַזְיָה מָלְךְ יְהוּדָה וְאֶת אֶחָיו וְאֶת כָּל זֶרַע מַלְכוּת דָּוִד, וַעֲתַלְיָה אִבְּדָה אֶת הַשְּׁאָר, זוּלָתִי יוֹאָשׁ שֶׁנִּטְמַן (מלכים ב יא:א-ג):

וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בָּהֶם. מְאַסְתִּים. וְכָל לְשׁוֹן קִצָּר נָפֶשׁ הוּא דְּבַר צָרָה אוֹ דְּבַר מֵאוּס שֶׁאֵין הַדַּעַת סוֹבַלְתּוֹ, וְקִצַּר הַלֵּב וְהַמַּעַיִם מִלְּהָכִיל; כְּמוֹ שֶׁאֱלִיהוּ אָמַר: "הֻצַּיקָתְנִי רוּחַ בִּטְנִי" (אִיּוֹב לב:יח):

גַּם נַפְשָׁם בָּחֲלָה בִי. זִכְרוֹנָם הָיָה רַב בְּמַעַי וּמְמַלֵּא אֶת רוּחִי וּמֵצִיק אֶת בִּטְנִי. וּבָחֲלָה פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ לְשׁוֹן גֹּדֶל בְּמַסֶּכֶת נְדָה (נדה מז.): מָשָׁל מָשְׁלוּ חֲכָמִים בָּאִשָּׁה פַּגָּה בּוֹחַל וְצָמֶל, פַּגָּה עוֹדָהּ תִּינוֹקֶת, בּוֹחַל אֵלּוּ יְמֵי הַנְּעוּרִים שֶׁכְּבָר הִיא גְּדוֹלָה. וְהֵבִיאוּ מִקְרָא זֶה רְאָיָה לְדִבְרֵיהֶם:

פסוק ט

וָאֹמַר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם. אָמַרְתִּי בְּאוֹתָן הַיָּמִים אַשְׁלִיכֵם מֵעַל פָּנַי וְיִהְיוּ הֶפְקֵר וּלְבַז:

פסוק י

וָאֶקַּח אֶת מַקְלִי אֶת נֹעַם. שָׁבַרְתִּי אֶת כֹּחַ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל בִּימֵי יְהוֹאָחָז בֶּן יֵהוּא, עַד כִּי אִבְּדָם מֶלֶךְ אֲרָם וַיְשִׁימֵם כֶּעָפָר לָדוּשׁ (מלכים ב יג:ז). וּבִימֵי הוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה, שֶׁמִּסְרָתִים בְּיַד סַנְחֵרִיב וְהִגְלָהוּ (שם יז):

לְהָפֵר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת כָּל הָעַמִּים. לְהַרְאוֹתָם, שֶׁבִּשְׁבִיל שֶׁבָּגְדוּ בִּי הֵפַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי **אֲשֶׁר כָּרַתִּי** עִם **כָּל הָעַמִּים** עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא יַזִּיקוּם. שֶׁעַל מְנָת כֵּן נָתַתִּי לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה, שֶׁאִם יִשְׁמְרוּהָ, שֶׁיִּהְיוּ חֵרוּת מִן הַמַּלְכֻיּוֹת; שֶׁלֹּא תְּהֵא אֻמָּה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֶטֶת בָּהֶם (ערובין נד.). וְאַל תִּתְמַהּ אִם דִּבֵּר הַמִּקְרָא תְּשׁוּעָתָם מִיָּד שׁוֹנֵא בִּלְשׁוֹן כְּרִיתַת בְּרִית אֶת הַשּׁוֹנֵא, שֶׁהֲרֵי מָצִינוּ מִקְרָא דֻּגְמָתוֹ: "וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם חַיַּת הַשָּׂדֶה וְגוֹמֵר" (הושע ב:כ):

פסוק יא

וַיֵּדְעוּ. כֵּן הֵבִינוּ הַצַּדִּיקִים שֶׁבָּהֶם הַשּׁוֹמְרִים אֶת חוּקַּי:

כִּי דְבַר ה' הוּא. גְּזֵרָה זוֹ כְּבָר דִּבֵּר לָנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יְדֵי מֹשֶׁה: "יוֹלִיךְ ה' אֹתְךָ וְאֶת מַלְכְּךָ" (דברים כח:לו):

פסוק יב

וָאֹמַר. אֶל מַלְכֵי יְהוּדָה הַנּוֹתָרִים:

אִם טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ שְׂכָרִי. קַיְּמוּ מִצְוֹתַי, וְהוּא יִהְיֶה **שְׂכָרִי** עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם, כְּמוֹ שֶׁנּוֹתְנִין שָׂכָר לְרוֹעֶה צֹאן, וְאָשׁוּב וְאֶרְעֶה אֶתְכֶם:

וְאִם לֹא חָדָלוּ. וְגַם אֲנִי לֹא אֵיטִיב לָכֶם. וְכֵן מָצִינוּ שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִיחֶזְקֵאל: "הַשּׁוֹמֵעַ יִשְׁמַע וְהֶחָדֵל יֶחְדָּל" (יחזקאל ג:כז):

וַיִּשְׁקְלוּ אֶת שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כָּסֶף. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְעַבַדוּ יָת רְעוּתִי גֻּבְרִין מְקָצָת" – אֲנָשִׁים טוֹבִים מִעַט הָיוּ בָּהֶם שֶׁעָשׂוּ רְצוֹנִי, כְּגוֹן "הֶחָרֹשׁ וְהַמַּסְגֵּר" (מלכים ב כד:טז), דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, יְחֶזְקֵאל. וּלְשׁוֹן **שְׁלֹשִׁים כָּסֶף** – לֹא יָדַעְתִּי לְכַוֵּן כָּאן אֶלָּא **כֶּסֶף** – לְשׁוֹן חֻמְדָּה. וְאַף רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּהוּ כֵּן בְּחֻלִּין (חולין צב.), וְהֵבִיאוּ רְאָיָה: "צְרוֹר הַכֶּסֶף

לָקַח בְּיָדוֹ" (משלי ז:כ). וְאֶת **הַשָּׁלִשִׁים** פִּרְשׁוּ, שֶׁאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה צַדִּיקִים יֵשׁ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר; וְהֵבִיאוּ רְאָיָה: "וְחֹמֶר שְׁעֹרִים וְלֶתֶךְ שְׂעֹרִים" (הושע ג:ב) – חֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּבָבֶל; וּשְׁלֹשִׁים בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "וַאֲקָחָה אֶת שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף בֵּית ה'" – בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּמִנַּיִן **הַשָּׁלִשִׁים** – מִדְרַשׁ אַגָּדָה הוּא (תנחומא מקץ ו), שֶׁהֶבְטַח אַבְרָהָם אָבִינוּ בְּכָךְ שֶׁלֹּא יְהֵא דּוֹר פָּחוֹת מִשְּׁלֹשִׁים צַדִּיקִים. מִנַּיִן? "כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ" (בראשית טו:ה) – "יִהְיֶה" בְּגִימַטְרִיָּא שְׁלֹשִׁים:

פסוק יג

וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי הַשְׁלִיכֵהוּ אֶל הַיּוֹצֵר. כְּמוֹ אֶל הָאוֹצָר, שׁוֹמֵר הָאוֹצָר. אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַנָּבִיא: כְּתֹב וְהַנַּח אֶת אֵלּוּ, הֵם וְצִדְקָתָם, לִהְיוֹת שָׁמוּר לְסוֹף שִׁבְעִים שָׁנָה שֶׁל גָּלוּת בָּבֶל, וְיִבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ עַל יְדֵיהֶם. וּמַהוּ הָאוֹצָר? **אָדָר הַיָּקָר** בֵּית מִקְדָּשִׁי, אֲדַר תִּפְאַרְתִּי: **אֲשֶׁר יָקַרְתִּי מֵעֲלֵיהֶם**. אֲשֶׁר הִפְשַׁטְתִּי מֵעֲלֵיהֶם מִהְיוֹת לָהֶם לִיקָר. וּלְשׁוֹן **יָקַרְתִּי** הוּא הֶסֵּרַת כָּבוֹד, וְהַמִּ"ם שֶׁל **מֵעֲלֵיהֶם** יוֹכִיחַ. וְהוּא כְּמוֹ "וְשֹׁרָשְׁךָ מֵאֶרֶץ חַיִּים" (תהלים נב:ז), כְּמוֹ "מִסְעֵף פֹּארָה" (ישעיהו י:לג). וְדֶגְמַת הַפֵּרוּשׁ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, מֵעֵין תַּרְגּוּם שֶׁל יוֹנָתָן הוּא. וְרָאִיתִי לְשׁוֹנוֹת הָרַבֵּה לְפָרוּשׁ נְבוּאָה זוֹ, וְאֵינִי יָכוֹל לְכַוְּנָן:

פסוק יד

וָאֶגְדַּע אֶת מַקְלִי הַשֵּׁנִי. הִגְלֵיתִי אֶת צִדְקִיָּהוּ:

אֶת הַחוֹבְלִים. אֶת רִשְׁעֵי דּוֹרוֹ, כִּי הוּא צַדִּיק וְדוֹרוֹ רְשָׁעִים (סנהדרין קג.):

לְהָפֵר אֶת הָאַחָוָה. שֶׁנִּתְאַחֲווּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וְנִדְבְּקוּ בְּתוֹעֲבוֹת מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל:

פסוק טו

עוֹד קַח לְךָ וְגוֹ'. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לוֹ לְמַעְלָה **רְעֵה צֹאן הַהֲרֵגָה**, סִימָן הוּא שֶׁאֲנִי עָתִיד לִמְסֹר דּוֹר חֻרְבַּן בַּיִת שֵׁנִי זֶה בְּיַד טִיטוּס:

פסוק טז

הַנִּכְחָדוֹת. הָאוֹבְדוֹת לֹא יִפְקֹד הָרוֹעֶה לְבַקְּשָׁם:

הַנַּעַר לֹא יְבַקֵּשׁ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן "דְּאִסְתַּלְטוּ לָא יְתַבַּע". הַנַּעַר – הַשּׁוֹטוֹת שֶׁאֵינָן יוֹדְעוֹת לָבוֹא אֶל הַדִּיר:

הַנִּצָּבָה. שֶׁיֵּשׁ לָהּ כֹּחַ קָצַת לַעֲמֹד עַל רַגְלֶיהָ, וּצְרִיכָה סִיּוּעַ לְנַהֲלָהּ לְאַט. וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ וְנִצָּבָה לְשׁוֹן "לַצְּבוֹת בֶּטֶן" (במדבר ה:כב):

לֹא יְכַלְכֵּל. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לָא יְסוֹבַר", וְדֶרֶךְ הָרוֹעֶה בְּחֵיקוֹ יִשָּׂא (יְשַׁעְיָהוּ מ:יא):

וּבְשַׂר הַבְּרִיאָה יֹאכַל. אֶת הָעֲשִׁירִים יִגְמֹר מָמוֹנָן:

וּפַרְסֵיהֶן יְפָרֵק. עַד כָּלָה. וְדֶגְמַת זוֹ אָמַר דָּנִיֵּאל (דניאל ז:ז): "אֲכָלָה וּמַדֶּקָה וּשְׁאָרָא בְּרַגְלַהּ רָפְסָה":

פסוק יז

הוֹי. יֵשׁ לִצְעוֹק עַל זֶה:

רֹעִי הָאֱלִיל. רוֹעֵי שֶׁל אַיִן, אֱלִיל לְשׁוֹן אַל, אֵינוֹ רוֹעֶה. וְכֵן רֹפְאֵי אֱלִיל (איוב יג:ד). **רֹעִי הָאֱלִיל** יו"ד יְתֵרָה בְּמִקּוֹם ה"א, כְּמוֹ **עֹזְבִי הַצֹּאן** (כאן), "שֹׁכְנִי סְנֶה" (דְּבָרִים לג:טז), "שֹׁכְנִי לְבָדָד" (מִיכָה ז:יד):

עֹזְבִי הַצֹּאן. נוֹתְנָן הֶפְקֵר לְיַד כָּל הַבָּא לְהַכּוֹת וְלַהֲרֹג וְלָבֹז:

חֶרֶב עַל זְרוֹעוֹ וְעַל עֵין יְמִינוֹ. וְהוּא הֶרוֹעֶה סַכִּין שֶׁל שְׁחִיטָה נוֹשֵׂא בְּיָדוֹ לִשְׁחוֹט אֶת הַשְּׁמֵנָה וְאֶת הַבְּרִיאָה, שֶׁנְּתַן **עֵין יְמִינוֹ** בָּהֶם לָדַעַת מִי הָעֲשִׁירִים לָבֹז וְלִגְמוֹר נִכְסֵיהֶם:

זְרוֹעוֹ יָבוֹשׁ תִּיבָשׁ. לֶעָתִיד לָבֹא: "וְנָתַתִּי נְקָמָתִי וְגוֹמֵר" (יחזקאל כח:יד). וְהַפּוֹתְרִים פּוֹתְרִים אוֹתוֹ בְּצִדְקִיָּהוּ, עַל שֵׁם "וְאֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר" (ירמיה נב:יא). וְאִי אֶפְשָׁר לְכַוֵּן "הִנְנִי מֵקִים רָעָה בָּאָרֶץ" בְּצִדְקִיָּהוּ, שֶׁכְּבָר עָבַר לוֹ שִׁבְעִים שָׁנָה:

פרק יב

פסוק א

מַשָּׂא דְּבַר ה'. הוּא גְּמַר זֶה הַדָּבָר שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר בְּפֶרְעָנוּתָן שֶׁל אוֹכְלֵי יִשְׂרָאֵל עַל בָּבֶל וְכַיּוֹצֵא בּוֹ:

פסוק ב

סַף רַעַל. כְּלִי תַּרְעֵלָה, כְּמוֹ "בַּדָּם אֲשֶׁר בַּסַּף" (שמות יב:כב). **רַעַל** לְשׁוֹן שִׁמָּמוֹן, אֹטֶם הַלֵּב וְהָאֲבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם כֹּחַ, כְּאָדָם הַמְעֻטָּף בְּשִׂמְלָה, כְּמוֹ (נחום ב:ד) "הַבְּרוֹשִׁים הָרְעָלוּ", (ישעיה ג:יט) "הַשֵּׁרוֹת וְהָרְעָלוֹת". בְּלִשּׁוֹן מִשְׁנָה (שבת ו,ו) מָצִינוּ מְדִיוֹת רְעוּלוֹת, אונבלופמנט"א בְּלַעַ"ז:

וְגַם עַל יְהוּדָה. יַטִּילוּ הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּמָּצוֹר **עַל יְרוּשָׁלַם**, שֶׁיִּהְיוּ בֵּית דָּוִד מִבִּפְנִים וְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת יָצוּרוּ עֲלֵיהֶם, וְיָבֹאוּ גַּם בְּנֵי יְהוּדָה עַל כָּרְחָם לָצוּר **עַל יְרוּשָׁלַם**. כֵּן תַּרְגּוּם יוֹנָתָן:

פסוק ג

אֶבֶן מַעֲמָסָה. אֶבֶן מַשָּׂאוֹי הַמֻּטֶּלֶת עַל בְּנֵי אָדָם מִפִּי הַמּוֹשֵׁל לְשֵׂאתָהּ וּלְעָמְסָהּ עַל כְּתֵפַיִם, וְהִיא כְּבֵדָה מְאֹד עַד אֲשֶׁר **כָּל עַמְּסֶיהָ שָׂרוֹט יִשָּׂרֵטוּ**:

פסוק ד

אַכֶּה כָל סוּס. הַצּוֹבְאִים שָׁם **בַּשִּׁנְעוֹן** וְאֶת רֹכְבֵיהֶם **בָּעִוָּרוֹן**, אֲבָל **עַל בֵּית יְהוּדָה** שֶׁהֵם עַל כָּרְחָם מִן הַצּוֹבְאִים **אֶפְקַח עֵינַי** לְהָגֵן עֲלֵיהֶם מִן הַמַּכָּה הַזֹּאת:

פסוק ה

וְאָמְרוּ אַלְפֵי יְהוּדָה בְּלִבָּם. כְּשֶׁיִּרְאוּ שְׁאָר הַצּוֹבְאִים נִגָּפִים בְּמַגֵּפָה זוֹ וְהֵם נִצּוֹלִים: **אַמְצָה לִי יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם וְגוֹ'**. יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם שֶׁיּוֹדְעִים שֶׁעַל כָּרְחֵנוּ אָנוּ בָּאִים עֲלֵיהֶם, אִמְצוּ לְעֶזְרָתִי בִּתְפִלָּתָן בַּה' אֱלֹהֵיהֶם:

פסוק ו

אִשִּׁים אֶת אַלְפֵי יְהוּדָה. יְשׁוּבוּ וְיִלָּחֲמוּ עִם אוֹתָם שֶׁהֶבִיאוּם שָׁם:
כְּכִיּוֹר אֵשׁ. כְּמַדּוּרוֹת אֵשׁ גְּדוֹלָה. וְכִיּוֹר לְשׁוֹן כִּירָה (ויקרא יא:לה), וְכָךְ חִבְּרוּ מְנַחֵם:
תַּחְתִּיָּה. בְּמִקוֹמָהּ:

פסוק ז

וְהוֹשִׁיעַ ה' אֶת אָהֳלֵי יְהוּדָה בָּרִאשׁוֹנָה. בְּטֶרֶם יָבוֹאוּ בְּנֵי יְרוּשָׁלַיִם לָצֵאת מִן הָעִיר, תִּהְיֶה לָהֶם תְּשׁוּעָה לָשׁוּב אֶל אָהֳלֵיהֶם וְאֶל בֵּיתָם. וְאַחַר כָּךְ תָּבֹא תְּשׁוּעָה לִבְנֵי הָעִיר, הִיא הַתְּשׁוּעָה שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ "וְיָצָא ה' וְנִלְחַם" (זכריה יד:ג):
לְמַעַן לֹא תִגְדַּל. לְהִתְפָּאֵר עֲלֵיהֶם וְלוֹמַר: לֹא נִצָּלְתֶּם אֶלָּא בִּשְׁבִילֵנוּ:

פסוק ח

הַנִּכְשָׁל בָּהֶם. הַחַלָּשׁ שֶׁבָּהֶם:
כֵּאלֹהִים. "כְּרַבְרְבִין" (תרגום יונתן), כְּמַלְאָכִים:
כְּמַלְאַךְ ה' לִפְנֵיהֶם. "יִצְלְחוּן כְּמַלְאָכָא דַה' קֳדָמֵיהוֹן" (תרגום יונתן):

פסוק ט

אֲבַקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד. אֲבַקֵּשׁ בְּהַשְׁמָדָתָם וַאֲדַקְדֵּק בַּעֲוֹנָם. וְרִבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ לִזְכוּת (עבודה זרה ד.): אֲבַקֵּשׁ בְּנוֹגְנֵי שֶׁלָּהֶם; אִם יֵשׁ לָהֶם זְכוּת – אֲנִיחֵם, וְאִם לָאו – אַשְׁמִידֵם:

פסוק י

רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים. שֶׁיַּעֲלֶה עַל רוּחָם לְהִתְחַנֵּן לְפָנַי, וְהֵם יִהְיוּ לְחֵן בְּעֵינַי:
רוּחַ. טַלְנֵי"ט בְּלַעַ"ז:
וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֵת אֲשֶׁר דָּקָרוּ. תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמַי עַל דִּי אִיטַלְטְלוּ":
וְהִבִּיטוּ. לְהִתְאוֹנֵן עַל אֲשֶׁר דָּקְרוּ בָּהֶם הָאֻמּוֹת וְהָרְגוּ בָּהֶם בַּגָּלוּת:
וְסָפְדוּ עָלָיו. עַל אוֹתוֹ הֶרֶג:

כְּמִסְפַּד עַל הַיָּחִיד. כַּאֲשֶׁר יִסְפֹּד אִישׁ עַל בֵּן יְחִידוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ דְּרָשׁוּהוּ עַל מָשִׁיחַ בֶּן יוֹסֵף שֶׁנֶּהֱרַג בְּמִלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג (סוכה נב.):

פסוק יא

כְּמִסְפַּד הֲדַדְרִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן. אֵין עִנְיָן הֲדַדְרִימּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן, אֶלָּא שְׁנֵי מִסְפָּדוֹת הֵן: "כְּמִסְפְּדָא דְּאַחְאָב בַּר עָמְרִי דְּקָטַל יְתֵיהּ הֲדַדְרִמּוֹן בַּר טַבְרִימּוֹן "בְּרָמוֹת גִּלְעָד, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א כב:לו) "וַיַּעֲבֹר הָרִנָּה בַּמַּחֲנֶה", וְהוּא הֶסְפֵּד. "וּכְמִסְפְּדָא דְּיֹאשִׁיָּהוּ בַּר אָמוֹן דְּקָטַל יְתֵיהּ פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן", שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם (דברי הימים ב לה:כה) "וַיְקוֹנֵן יִרְמְיָהוּ וְגוֹ' וַיֹּאמְרוּ כָל הַשָּׁרִים וְהַשָּׁרוֹת בְּקִינוֹתֵיהֶם וְגוֹ'":

פסוק יב

בֵּית נָתָן. הַנָּבִיא. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: נָתָן בֶּן דָּוִד, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה" (שמואל ב ה:יד):

פסוק יג

בֵּית לֵוִי. הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם:

מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי. שַׁמּוּעַ בֶּן דָּוִד (שמואל ב ה:יד), בִּתְחִלָּה כָּלַל הַכָּתוּב מִשְׁפָּחוֹת בֵּית דָּוִד וְאַחַר כָּךְ פֵּרַט כָּל אַחַת וְאַחַת:

פסוק יד

כָּל הַמִּשְׁפָּחוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת. לְבֵית דָּוִד:

וּנְשֵׁיהֶם לְבָד. מִשּׁוּם צְנִיעוּת (סוכה נא:-נב.). וְלָמָּה מִשְׁפָּחוֹת הַכְּהוּנָּה וְהַמַּמְלְכוּת? כְּדֵי לְהַחֲזִיר לָהֶם כִּתְרֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּרֹאשׁ הַסֵּפֶר "אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ" (זכריה ד:יד):

פרק יג

פסוק א

לְחַטַּאת וּלְנִדָּה. לְאַדְיוּתָא, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "אֶשְׁתְּבוֹק לְחוֹבֵיהוֹן כְּמָא דְּמִדְכָּן בְּמֵי אַדְיוּתָא וּבְקִטָם תּוֹרָתָא דְּחַטָּאתָא" – בְּאֵפֶר חַטָּאת:

פסוק ב

וְגַם אֶת הַנְּבִיאִים. "נְבִיאֵי שִׁקְרָא":

רוּחַ הַטֻּמְאָה. יֵצֶר הָרָע:

פסוק ד

אַדֶּרֶת שֵׂעָר. כֵּן דֶּרֶךְ מְסִיתִים וּמַדִּיחִים, מִתְעַטְּפִים בְּטַלִּיתָם כְּאִלּוּ הֵם אֲנָשִׁים צַדִּיקִים, לְמַעַן יְקַבְּלוּ כַּחֲשֵׁיהֶם:

פסוק ה

כִּי אָדָם הִקְנָנִי. פָּתַר בּוֹ מְנַחֵם לְשׁוֹן מִקְנֶה צֹאן וּבָקָר (בראשית כו:יד), כִּי אֲנִי כִּשְׁאָר כָּל אָדָם שֶׁאֵינוֹ עָסוּק בִּנְבוּאוֹת, הִפְקִידַנִי מִנְּעוּרַי לִשְׁמֹר אֶת מִקְנֵהוּ:

פסוק ו

בֵּין יָדֶיךָ. בֵּין כְּתֵפֶיךָ, שָׁם מַלְקִין עוֹבְרֵי עֲבֵירָה (מכות כב.):
בֵּית מְאַהֲבָי. אֲשֶׁר אָהֲבוּנִי וְהוֹכִיחוּנִי לְדֶרֶךְ הַיְשָׁרָה:

פסוק ז

חֶרֶב עוּרִי עַל רֹעִי. עַל אוֹתוֹ שֶׁהִפְקַדְתִּיו עַל צֹאן גָּלוּתִי:
וְעַל גֶּבֶר עֲמִיתִי. שֶׁחִבַּרְתִּיו אֵלַי לִשְׁמֹר צֹאנִי כָּמוֹנִי:
הַךְ אֶת הָרוֹעֶה. אֶת מֶלֶךְ רוֹמִי הָרְשָׁעָה:
וַתְּפוּצֶינָה הַצֹּאן. שֶׁכְּבוֹשָׁה תַּחַת יָדוֹ:
וַהֲשִׁבֹתִי יָדִי. וְאֶשְׁנֶה מַכּוֹתַי שֵׁנִית:
עַל הַצֹּעֲרִים. עַל הַשִּׁלְטוֹנִים הַצְּעִירִים מִן הַמְּלָכִים. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם וַתְּפוּצֶינָה הַצֹּאן "וְיִתְבַּדְּרוּן שִׁלְטוֹנַיָּא", וְתִרְגֵּם עַל הַצּוֹעֲרִים מְמֻנִּים שֶׁלָּהֶם הַשְּׁנִיִּים לָהֶם, וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן הַמְקֻרָא הַזֶּה בָּאֱמוּת "חַרְבָּא אִתְגְּלִי עַל מַלְכָּא דְבָבֶל וְעַל שִׁלְטוֹנַיָּא חַבְרֵיהּ דְּכָוְתֵיהּ דְּדָמֵי לֵיהּ אֲמַר ה' צְבָאוֹת קְטוֹל יַת מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִתְבַּדְּרוּן שִׁלְטוֹנַיָּא". וְאֵין לְשׁוֹן הַתַּרְגּוּם הַזֶּה נוֹפֵל עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא מָצִינוּ בְּתַרְגּוּם וּבְמִקְרָא שִׁלְטוֹנִין בְּיִשְׂרָאֵל אֶלָּא מֶלֶךְ וְשָׂרִים וְתַרְגּוּם שֶׁלָּהֶן "רַבְרְבִין":

פסוק ח

וְהַשְּׁלִישִׁית יִוָּתֵר בָּהּ. יִתְגַּיְּרוּ וְיִחְיוּ:

פסוק ט

וְהֵבֵאתִי אֶת הַשְּׁלִישִׁית בָּאֵשׁ. "וְאָעִיל יָת תְּלִיתָא בְּעָקָא בְּכוּר דְּאֶשָּׁא", שֶׁיִּסְבְּלוּ וְיִשְׂאוּ מִקְצַת הַגֵּרִים מֵהָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת בְּצָרוֹת חֶבְלוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ וּבְמִלְחָמוֹת גּוֹג וּמָגוֹג עִם יִשְׂרָאֵל, וּמִשָּׁם יִבָּחֲנוּ כִּי גֵּרֵי אֱמֶת הֵם. כִּי הָרִבָּה מִן הַמִּתְיַהֲדִים תְּחִלָּה יָשׁוּבוּ לְסוּרָם וְיִתְחַבְּרוּ עִם גּוֹג, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בָּאֲגָדָה (עבודה זרה ג:):
וְהוּא יֹאמַר ה'. כְּשֶׁיִּתְפַּלֵּל, יִתְפַּלֵּל לַה', וְלֹא לֵאלֹהָיו הָרִאשׁוֹן:

פרק יד

פסוק א

הִנֵּה יוֹם וְגוֹ'. חָבִיב לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

וְחֻלַּק שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ. שֶׁלֹּל שֶׁתִּשְׁלְלִי מֵאוֹיְבִים יְחֻלְּקוּ יוֹשְׁבַיִךְ **בְּקִרְבֵּךְ**. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "וְיִפַּלְּגוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא בְּגַוִּיךְ יְרוּשְׁלֶם":

פסוק ב

וְיֶתֶר הָעָם לֹא יִכָּרֵת. לֹא יִגְלוּ כֻּלָּם. וְלָמָּה יַנִּיחֵם לְהַגָּלוֹת חֲצָיָם וְלָשׁוֹסוֹת הַבָּתִּים? כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא לָהֶם פִּתְחוֹן פֶּה לֵאמֹר: לֹא לַמִּלְחָמָה בָּאנוּ, כִּי אִם לְהִשְׁתַּחֲווֹת בָּאנוּ:

פסוק ג

כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ בְּיוֹם קְרָב. "כְּיוֹם אֲגָחוּתֵיהּ קְרָב עַל יַמָּא דְּסוּף":

פסוק ד

מֵחֲצִיוֹ. מֵאֶמְצָעִיתוֹ:

מִזְרָחָה וָיָמָּה. מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב, כְּמוֹ שֶׁמְּסַיֵּם וְהוֹלֵךְ:

וּמָשׁ חֲצִי הָהָר צָפוֹנָה וְגוֹ'. חֲצִיוֹ הַצָּפוֹנִי יָמוּשׁ מִמְּקוֹמוֹ וְיִמָּשֵׁךְ לְצַד צָפוֹן, וְכֵן מָצִינוּ חֲצִיוֹ נֶגְבָּה לְצַד דָּרוֹם. וְיִהְיֶה הַגַּיְא בֵּינֵיהֶם, רֹאשׁוֹ לְמִזְרָח וְסוֹפוֹ לְמַעֲרָב:

פסוק ה

וְנַסְתֶּם גֵּיא הָרַי. יוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "וְיִסְתַּתֵּם גֵּיא הָרַי". לְפִי שֶׁ"יְרוּשָׁלַיִם הָרִים סָבִיב לָהּ" (תהלים קכה:ב), וְיֵשׁ גַּיְא בֵּין הַר שֶׁבַּצָּפוֹן וּבֵין הַר הַזֵּיתִים, וְכֵן בַּדָּרוֹם. וּכְשֶׁיִּמָּשֵׁךְ חֲצִי הַר הַזֵּיתִים אֵצֶל הַר שֶׁבִּצְפוֹנוֹ, יִסָּתֵם הַגַּיְא שֶׁבֵּינֵיהֶם, וְכֵן בַּדָּרוֹם:

כִּי יַגִּיעַ. גְּבֹהַּ גַּיְא שֶׁהָיָה בֵּין הֶהָרִים:

אֶל אָצַל. אֶל גְּבֹהַּ רֹאשֵׁי הֶהָרִים שֶׁמִּכָּאן וּמִכָּאן. וְכֵן חִבְּרוֹ מְנַחֵם (ישעיהו מא:ט) "וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ", וּפֵרוּשׁוֹ לְשׁוֹן גְּבֹהַּ:

וְנַסְתֶּם. בְּרֹאוֹתְכֶם הַמּוֹפֵת הַגָּדוֹל הַזֶּה:

כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ. (יְשַׁעְיָהוּ ו:ד) "וַיִּנָּעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים" בְּיוֹם שֶׁנִּתְנַבֵּא עֻזִּיָּהוּ:

כָּל קְדוֹשִׁים. מַלְאָכִים:

פסוק ו

לֹא יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת וְקִפָּאוֹן. יוֹנָתָן תִּרְגֵּם: "לָא יְהֵי נְהוֹרָא אֱלָהֵין עַד וְגָלִיד יְהֵי נְהוֹרָא". **לֹא יִהְיֶה אוֹר** נֹגַהּ, כִּי **יְקָרוֹת וְקִפָּאוֹן** יִהְיֶה. **יְקָרוֹת** – לְשׁוֹן "כִּיקַר כָּרִים" (תהלים לז:כ): הוּא כְּמִין אוֹר הַנִּרְאֶה שַׁחֲרִית עַל הֶהָרִים, וְכָלֶה וְהוֹלֵךְ:

וְקִפָּאוֹן. קֶפוּי וְחָשׁוּךְ וְעֵב כַּקֶּרַח שֶׁנִּקְפָּה וּמִגְלִיד, כְּמוֹ "וְכִגְבִינָה תַּקְפִּיאֵנִי" (איוב י:י):

פסוק ז

וְהָיָה יוֹם אֶחָד. וְהָיָה הַדָּבָר הַזֶּה יוֹם אֶחָד מִיּוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הוּא הַיּוֹם יָדוּעַ שֶׁהוּא לְהֶכָנַת יְשׁוּעוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (פרקי דרבי אליעזר כח):

לֹא יוֹם וְלֹא לָיְלָה. לֹא אוֹר נֹגַהּ כְּאוֹר שֶׁל עוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר וְגוֹמֵר" (ישעיהו ל:כו):

וְלֹא לָיְלָה. וְלֹא עֵת צָרָה כְּצָרַת שִׁעְבּוּד גָּלֻיּוֹת שֶׁמִּקְדָּם, שֶׁיְּמֵי מְשִׁיחֵנוּ יִהְיוּ וְאֵין בָּהֶם שִׁעְבּוּד:

וְהָיָה לְעֵת עֶרֶב. קֹדֶם שֶׁיִּגְמְרוּ אֶלֶף שָׁנָה יִהְיֶה אוֹר הַנֹּגַהּ וְכָל הַטּוֹב הָאָמוּר עַל יִשְׂרָאֵל (בראשית רבה ע:סב). וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לָא כִּנְהוֹר יוֹמָא וְלָא כְּקֻבַּל לֵילְיָא":

פסוק ח

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא. כְּשֶׁיִּבָּקַע הַר הַזֵּיתִים מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב (זכריה יד:ד):

יֵצְאוּ מַיִם חַיִּים מִירוּשָׁלַם. וְיֵלְכוּ לַמִּזְרָח דֶּרֶךְ אוֹתָהּ בְּקִיעָה עַד **הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי** שֶׁהוּא לְמִזְרָחוֹ שֶׁל עוֹלָם קֶדֶמָה. וְחֶצְיוֹ יִפְּנֶה לַמַּעֲרָב אֶל יָם הַמַּעֲרָבִי. הוּא הַמַּעְיָן שֶׁנִּבְּא יוֹאֵל (יואל ד:יח) "וּמַעְיָן מִבֵּית ה' יֵצֵא", הוּא הַנַּחַל שֶׁנִּבָּא (יחזקאל מז:ד) "וַיָּמֶד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי בַּמַּיִם וְגוֹ'":

פסוק ט

יְהְיֶה ה' אֶחָד. שֶׁכָּל הָאֻמּוֹת יַעַזְבוּ הַבְלֵיהֶם וְיִוּדוּ לוֹ שֶׁהוּא אֶחָד וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר:

וּשְׁמוֹ אֶחָד. שֶׁיִּהֶא שְׁמוֹ נִזְכָּר בְּפִי כֻּלָּם:

פסוק י

יִסּוֹב כָּל הָאָרֶץ. יֵהָפֵךְ לִהְיוֹת כָּל הָאָרֶץ כַּעֲרָבָה, יִשְׁפְּלוּ הֶהָרִים וְיִהְיוּ כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִישׁוֹר (ישעיהו מ:ד), וִירוּשָׁלַיִם הַר כְּדֵי שֶׁתֵּרָאֶה גְּבוֹהָה עַל הַכֹּל:

מִגֶּבַע לְרִמּוֹן נֶגֶב יְרוּשָׁלָם. שָׁנִינוּ בְּתוֹסֶפְתָּא דְּסוֹטָה (תוספתא סוטה יא,יד): נֶגֶב יְרוּשָׁלַם מִישׁוֹר הוּא, וְגֶבַע רִמּוֹן טְרַשִׁין וְקַרְקָשִׁין. וְכֵן פִּתְרוֹנוֹ: **מִגֶּבַע לְרִמּוֹן**, שֶׁהוּא מָקוֹם הָרִים, מִשָּׁם יַתְחִילוּ לִהְיוֹת נֶהְפָּכִין לַעֲרָבָה וּלְמִישׁוֹר, וְיִהְיוּ דוֹמִין לְנֶגֶב **יְרוּשָׁלַם**, שֶׁהוּא מִישׁוֹר:

וְרָאֲמָה. מִתּוֹךְ שֶׁכָּל סְבִיבָהּ מִישׁוֹר, תֵּרָאֶה הִיא גְּבוֹהָה:

וְיָשְׁבָה תַּחְתֶּיהָ. בִּמְקוֹמָהּ:

עַד שַׁעַר הַפִּנִּים וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל. גַּם הוּא בִּמְקוֹמוֹ, וּמִשָּׁם יִמָּשֵׁךְ אֹרֶךְ הָעִיר **עַד יִקְבֵי הַמֶּלֶךְ**. תַּרְגּוּם יוֹנָתָן: "שִׁיחֵי דְמַלְכָּא", פושיי"ן בְּלַעַ"ז. וּכְמוֹ (בבא קמא נ:) שִׁיחִין וּמְעָרוֹת. וְכֵן כָּל יְקָבִים שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן שִׁיחִין הֵם: בּוֹר שֶׁלְּפָנֵי הַגַּת שֶׁהַיַּיִן זָב לְתוֹכוֹ. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה:

יִקְבֵי מֶלֶךְ יָם אוֹקְיָנוֹס, שֶׁתַּגִּיעַ יְרוּשָׁלַיִם עַד סוֹף כָּל הָעוֹלָם. יְקֻבִים שֶׁחֲצָבָם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים:

פסוק יא

וְחֵרֶם לֹא יִהְיֶה. הָעִיר עוֹד:

פסוק יב

הַמַּק בְּשָׂרוֹ וְהוּא עוֹמֵד. זֶה נִפּוּל אֵיבָרִים:

פסוק יג

תִּהְיֶה מְהוּמַת ה' רַבָּה בָּהֶם. לְעַרְבֵּב חָכְמָתָם לְהָפְכָם לְשִׁגְעוֹן:

וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד רֵעֵהוּ. יֹאחֵז בּוֹ לְהָרְגוֹ:

וְעָלְתָה יָדוֹ. כָּל דְּאַלִּים גָּבַר (בבא בתרא לד:):

פסוק יד

וְגַם יְהוּדָה. עַל כָּרְחָהּ תִּלָּחֵם עַל יִשְׂרָאֵל:

פסוק טו

כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת. הַמְפֹרֶשֶׁת לְמַעְלָה "הַמַּק בְּשָׂרוֹ":

פסוק טז

אֶת חַג הַסֻּכּוֹת. כְּמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה: מִצְוָה קַלָּה יֵשׁ לִי וְסֻכָּה שְׁמָהּ, כְּדְאִיתָא בְּשֶׁמַּעְתָּא רִאשׁוֹנָה (עבודה זרה ג.):

פסוק יז

הַגָּשֶׁם. גְּשָׁמִים מַמָּשׁ, לְהַצְמִיחַ פֵּרוֹת אַרְצָם. וּמָה רָאָה לִגְזֹר עֲלֵיהֶם עֲצִירַת גְּשָׁמִים? לְפִי שֶׁמִּצְוֹת הֶחָג עַל הַגְּשָׁמִים הֵם – אַרְבַּעַת מִינִים שֶׁבַּלּוּלָב וְנִסּוּךְ הַמַּיִם – לְרַצּוֹת עַל הַמַּיִם, עַל שֶׁהֶחָג זְמַן גִּשְׁמֵי שָׁנָה הוּא. וְאֵלּוּ הַמְפַקְפְּקִין בְּחַג הַסֻּכּוֹת, **לֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם**. כְּךָ לְמַדְתִּי בְּתוֹסֶפְתָּא דְּסֻכָּה (תוספתא סוכה ג:יח):

פסוק יח

וְאִם מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא תַעֲלֶה. וְהֵן אֵין צְרִיכִים לִגְשָׁמִים, שֶׁנִּילוּס עוֹלֶה וּמַשְׁקֶה אוֹתָם:

וְלֹא עֲלֵיהֶם. תִּהְיֶה הַגֶּשֶׁם שֶׁלָּהֶם, כְּלוֹמַר: לֹא יַשְׁקֶה אוֹתָם נִילוּס. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן: "לָא עֲלֵיהוֹן יְסַק נִילוּס":

תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה. שֶׁל רָעָב:

אֲשֶׁר יִגֹּף ה'. זֹאת תִּהְיֶה עֹנֶשׁ מִצְרַיִם וְעֹנֶשׁ כָּל הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגֶּשֶׁם:

פסוק כ

מְצִלּוֹת הַסּוּס. עַל הַנְּקִישׁוֹת שֶׁתּוֹלִין לַסּוּס לְנוֹי בֵּין עֵינָיו (פסחים נ.), אַף אוֹתָן יַקְדִּישׁוּ לַעֲשׂוֹת כְּלֵי שָׁרֵת לַמְזָרְקִים לַדָּם וְלַסִּירוֹת לְבַשֵּׁל בְּשַׂר זְבָחִים לָרֹב:

וְהָיָה הַסִּירוֹת. שֶׁהֵם הָיוּ לְדַשֵּׁן (אֶת הַדֶּשֶׁן) אַף הֵם יִהְיוּ שֶׁל זָהָב וְשֶׁל כֶּסֶף כַּמִּזְרָקִים אֲשֶׁר לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ:

מְצִלּוֹת הַסּוּס. טַנְטִינִי"ר בְּלַעַ"ז:

פסוק כא

וְלֹא יִהְיֶה כְנַעֲנִי. לֹא יִצְטָרְכוּ לִסְחוֹר, כְּמוֹ (ישעיהו כג:ח) "כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי אָרֶץ". דָּבָר אַחֵר: אֵין כָּאן עָנִי: